

Vijftiende jaargang • nummer 30 • november 2007

Arabesken

Tijdschrift van het Louis Couperus Genootschap

Het leven van
Henri van Booven

**ANTIQUITEITEN
EN
TAXATIES**

**NOORDEINDE 164 EN 164A
2514 GR 'S-GRAVENHAGE
TELEFOON 070 - 365 39 07
FAX 070 - 365 39 08**

S. VAN LEEUWEN

Een bekend adres in Den Haag aan het Noordeinde met een gevarieerde collectie antieke meubelen, Chinees porselein en Delfts aardewerk, maar ook een bron van inspiratie voor een geschenk.

De plek waar Louis Couperus in de jaren twintig reeds zijn inkopen deed en in de lommerrijke tuin inspiratie opdeed voor zijn boeken. In deze tuin werd ook de bekende foto gemaakt met zijn hond Brinio.

In deze nog ongerepte tuin kunt u genieten van de natuur en een keuze maken uit de tuindecoraties en tuinmeubelen met een nostalgisch karakter.

**Open:
dinsdag t/m vrijdag 11.00 - 17.30 uur
zaterdag 11.00 - 17.00 uur
en op afspraak**

Inhoud

Henri van Booven op circa twintigjarige leeftijd. Foto afkomstig uit het Van Booven-archief

Sander Bink **4**
Cricket, Congo en Couperus
Het leven van Couperus-biograaf
Henri van Booven

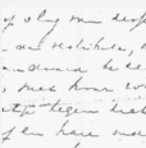
13 Eugenie Boer
Een kasteel bij Rome
Feit en fictie in
Langs lijnen van geleidelijkheid

Couperus en de psychiatrie 18
Het favoriete fragment van...
Paul Schnabel

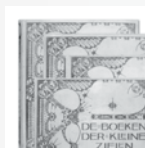
20 Rémon van Gemenen
**Oude, donkere thema's
in een nieuwe, kleurrijke jas**
Romans van Couperus wederom
bewerkt voor toneel

Karel Wagemans **28**
Dwalen in de tijd
Data en discrepanties in
De boeken der kleine zielen

32 Erik Schoonhoven
De stem van het boek
Een vraaggesprek met
Helga Ruebsamen

Rein A. Zondergeld **35**
De wouden van Mykene
Else Otten als vertaalster
van Couperus

40 Evert Paul Veltkamp
**Enige aantekeningen bij
publicaties over
de collectie-Eekhof**

Nieuwsbrief 44
Louis Couperus Museum
José Buschman
**Juuf van Ballegoijen de Jong
overleden**

50 Van en over Couperus
en anderen
Korte Arabesken

Stichting Louis Couperus Genootschap

Erevoorzitter

Prof. dr. F.L. Bastet

Comité van aanbeveling:

Dr. R. Breugelmans

Oud-conservator Universiteitsbibliotheek Leiden.
Bezorger van onder meer *Louis Couperus Lion of the Season*, *Louis Couperus, Tussen Alexandrië en Londen* en *Louis Couperus in den vreemde*.

Dr. L. Dirix

Auteur van de dissertatie *Louis Couperus en het decadentisme. Een thematologische confrontatie*.

Prof.dr. H.F.J. Horstmanshoff

Bijzonder hoogleraar Geschiedenis van de Antieke Geneeskunde aan de Universiteit Leiden. Auteur van 'En ik verheugde mij om de rijzende zon'. Een gladiatorverhaal van Louis Couperus (Couperus Cahier VI).

Dr. M. Klein

Universitair hoofddocent Radboud Universiteit Nijmegen. Auteur van onder meer *Over Eline Vere van Louis Couperus*, *Couperus en het Corpus Hermeticum* en *Noodlot en Wederkeer*.

Dr. J.E. Koch

Docent neerlandistiek aan het Istituto Universitario Orientale in Napels. Auteur van onder meer de dissertatie *De koningsromans van Louis Couperus* en *Zingende lijnen, gebeeldhouwde impressies* (Couperus Cahier I).

Prof. dr. H.T.M. van Vliet

Freelance onderzoeker. Bezorger van de *Volledige Werken Louis Couperus*. Auteur van onder meer *Eenheid in verscheidenheid* en *Versierde verhalen*.

Bestuur:

Hans Kreuzen

Voorzitter

Han Peek

Penningmeester

Drs. Tessy van de Ven

Secretaris

Mr. Pieter Verhaar

Vice-voorzitter

Drs. Peter Hoffman

Algemeen lid

Ria Keene-Fiolet

Algemeen lid

Stichtingsregister Kamer van Koophandel: S-157707

Geachte donateurs,

Onze oproep was niet bepaald aan dovemansoren gericht. U gaf massaal gehoor aan ons verzoek om steun te betuigen aan het actiecomité dat zich ten doel heeft gesteld het woonhuis van Louis Couperus als literair erfgoed te behouden. Op het moment van schrijven zijn er – via onze website en per post – bijna duizend steunbetuigingen binnengekomen! Dat zijn er veel meer dan er donateurs zijn, wat bewijst dat de kwestie leeft onder een grotere groep dan een select clubje Couperianen. Vlak voor het sluiten van onze deadline leek er overigens enig schot in de zaak te komen. Zo zal het comité worden omgevormd tot een stichting met grotere slagvaardigheid en lijkt de verantwoordelijk wethouder van Den Haag, wier rol in dezen cruciaal kan zijn, een voorzichtige handreiking te doen. Wie zich van het laatste nieuws – dat wellicht inmiddels door de actualiteit is achterhaald – op de hoogte wil stellen, bladere onverwijld naar de laatste bladzijden van dit nummer.

We beginnen deze dertigste *Arabesken* echter met een bijdrage van Sander Bink die op het spoor kwam van het omvangrijke, persoonlijke archief van Henri van Booven, de eerste biograaf van Louis Couperus. De hoeveelheid informatie die Bink daarin aantrof, onder andere zijn dagboeken, was zó groot en interessant dat bij hem langzamerhand het idee postvatte om op zijn beurt de biografie van Van Booven te schrijven. Een eerste inventarisatie van het archief leverde alvast een mooi stuk voor ons tijdschrift op.

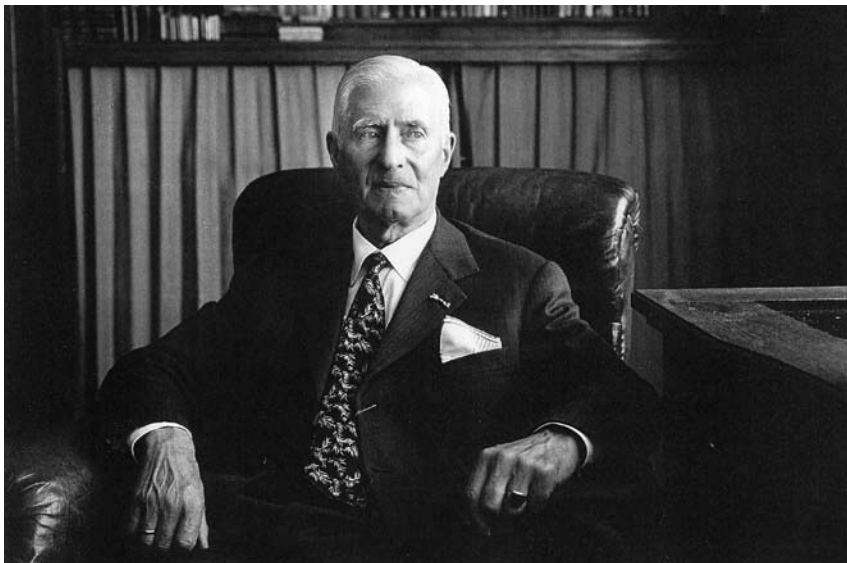
Het comité tot behoud van het Couperus-huis wordt in dit nummer vertegenwoordigd door twee prominente leden. Zo spreekt auteur Helga Ruebsamen over onder meer de specifieke schoonheid van Den Haag, en licht Paul Schnabel, directeur van het Sociaal en Cultureel Planbureau, zijn favoriete fragment uit *De boeken der kleine zielen* toe.

Dat Couperus in dit onverdachte meesterwerk wel eens het overzicht kwijtraakte, blijkt uit de bijdrage van Karel Wagemans, die ons wijst op enkele inconsequenties met betrekking tot onder andere de leeftijden van de personages. Verder houdt Evert Paul Veltkamp de eerste publicaties over de collectie-Eekhof kritisch tegen het licht, schrijft Rein A. Zondergeld over de Duitse Couperus-vertaalster Else Otten en vertelt Eugenie Boer over het kasteel vlakbij Rome dat waarschijnlijk model stond voor het slot van prins Gilio uit *Langs lijnen van geleidelijkheid*.

En dan is er natuurlijk nog uitgebreid aandacht voor de twee grote toneeladaptaties die ons in het vooruitzicht zijn gesteld. In december is er de première van *Eline Vere* in de bewerking en regie van Léon van der Sanden; Ger Thijs beet zich andermaal vast in *Van oude mensen, de dingen, die voorbij gaan...* Het resultaat hiervan wordt vanaf maart 2008 op de planken gebracht. Redacteur Rémon van Gemeren zocht de regisseurs op en sprak met hen over Couperus en toneel: een inmiddels veel beproefde, maar nog immer gewaagde alliantie. ♣

*Namens het bestuur en de redactie,
Peter Hoffman*

Henri van Booven op
circa tachtigjarige
leeftijd. Foto uit het
Van Booven-archief

HET LEVEN VAN COUPERUS-BIOGRAAF HENRI VAN BOOVEN

Cricket, Congo en Couperus

Dat Henri van Booven (1877-1964) de eerste biografie van Couperus schreef en daarmee pionierswerk heeft verricht is bekend. Daarnaast was hij echter ook een veelzijdig schrijver, journalist, sportman en dandy. Dankzij een niet eerder bestudeerd particulier archief kan ook deze kant van Van Booven belicht worden. Sander Bink, die een biografie van Van Booven voorbereidt, licht alvast een tipje van de sluier op.

Door Sander Bink

Van Boovens *Leven en werken van Louis Couperus* (1933) is één van de belangrijkste bronnen van het Couperus-onderzoek. Als Van Booven zich niet zo immens had ingespannen om zijn 'ontzagwekkende hoeveelheid materiaal' te verzamelen dan 'zouden wij over Couperus' leven bijna niets meer weten.¹ Desondanks wordt vaak verzucht dat Van Booven veel meer van Couperus heeft geweten dan in zijn biografie van de auteur staat.² Recent is echter zijn nalatenschap boven water gekomen en bestudering hiervan – en van de reeds beschikbare, maar nooit goed onderzochte documenten – kan duidelijk maken in welke mate deze verzuchting gerechtvaardigd is.³ Tegelijkertijd kan het verhaal worden verteld van een boeiende figuur van wie wij tot op heden eigenlijk weinig weten.⁴

Leven

Hendrik Alexander Cornelis van Booven wordt op 17 juli 1877 in Haarlem geboren uit het huwelijk van Hendrik van Booven sr. (1852-1882), oud-secretarisconsulaat van de

Verenigde Staten, en Adriana Johanna van Weel (1847-1917). Hij groeit op in het kasteeltje Warmelo in Diepenheim, en later in Den Haag en Leiden, in een welvarend milieu. Zijn vader overlijdt op jonge leeftijd en zijn moeder vertrouwt na zijn achtste jaar de opvoeding van Henri toe aan familie en kostscholen. Begin jaren 1890 begint Van Booven aan een opleiding tot marineofficier, maar voltooit deze niet. Vervolgens besluit hij zich op de journalistiek en – zelf een fanatiek sporter – sportverslaggeving toe te leggen. De sport waarmee hij de meeste faam zou verwerven, cricket, leert hij van Herman Gorter. Dit is het begin van een levenslange vriendschap: 'Reeds in 1894 groeide mijn zeer vriendschappelijke omgang met Herman Gorter (...). Onze vriendschap werd bestendig in 1900, tijdens mijn wonen bij Frederik van Eeden op Walden.'⁵ Gorter is Van Boovens teamgenoot, maar ook een huisvriend 'die prachtige verhalen vertelde in verband met zijn propaganda voor de sociaal democratie in Groningen.'⁶ Het is een opvallende, in Gorters biografie tot nu toe onbekend gebleven vriendschap tussen Van Booven die het socialisme al een 'verderfelijk verschijnsel' vond, en de dichter die tevens communist was, maar daar 'later wel van terug [kwam]'.⁷ Behalve met Van Eeden en Gorter was Van Booven bevriend met grotere en kleinere literatoren van zijn tijd, zoals Adriaan en Henriëtte Roland Holst, Lodewijk van Deyssel, Maria Dermoût, Hendrik de Vries, Arij Prins, Ina Boudier-Bakker en Jan Greshoff.

In 1898 gaat Van Booven voor de Nieuwe Afrikaansche Handelsvennootschap naar Belgisch Congo, maar door ernstige malaria ziet hij zich gedwongen in 1899 alweer terug te keren. In Van Eedens beroemde kolonie Walden doet hij een poging om te herstellen. Dat bevalt hem echter slecht. Het was een 'beroerdste tijd... laten we daarover verder voorlopig zwijgen – tegenover het publiek namelijk.'⁸ Van Eeden zou niet te vertrouwen zijn, want 'hoe kwam die aan zijn geld om aan die grote gronden te komen?'⁹ Later zou Van Booven zijn verblijf in Walden beschrijven in de autobiografische roman *Van de vereering des levens* (1906). Hoe de dandy Van Booven het leven in de kolonie ervoer, blijkt ook uit een ongepubliceerd typoscript over de belevenissen van ene 'Rik' aldaar: 'Torsend zijn zwaar valies, begon hij de wat moeizame wandeling door Bussums kronkelige wegen naar "Walden", waar Frederik van Eeden hem omstreeks vijf uur zou ontvangen.'¹⁰

De Nerée tot Babberich

Rond 1900 is Van Booven bevriend met de dandykunstenaar Carel De Nerée tot Babberich (1880-1909), de hyperindividualistische tegenpool van de idealisten Gorter en Van Eeden. Het symbolistisch-decadente werk van de jonggestorven De Nerée tot Babberich neemt in de Europese kunstgeschiedenis een bijzondere, 'onnederlandse' plaats in.¹¹ Van Booven typeert De Nerée's kunst als het product van 'eener donkere misdadige verbeelding'¹² en stimuleert deze verbeelding door De Nerée *The early work* (1899) van Aubrey Beardsley te schenken. Dit boek opent een geheel nieuwe wereld voor de kunstenaar. Op zijn beurt zorgt De Nerée's stimulerende voorbeeld ervoor dat hij op diens kamer begint met schrijven:¹³

En samen lazén zij de reuzen-decadenten en wel in het tijdperk toen een ferm cynisme onder hen 'très à la mode' was; Wilde en Aubrey Beardsley werden door hen de beste schrijvers genoemd die ooit geleefd hadden; Verlaine, Raimbaud [sic], Mallarmé, Rossetti, Rodenbach, Poe, Ibsen en Nietzsche werden als goden aanbeden.¹⁴

Henri van Booven
als kind. Foto uit het
Van Booven-archief

In Van Boovens literaire debuut – het bundeltje proza (gedichten) en schetsen *Witte Nachten* (1901) – is een curieuze, vage weerspiegeling van deze lectuur terug te vinden.¹⁵ Natuurlijk lezen de jonge kunstenaars ook Couperus: ‘In de onbewogen tijden van Couperus’ jeugd en van de onze waren de eerste romans van Louis Couperus schrikwekkende zedebedervende boeken, verfoeilijk deterministisch genoemd!’¹⁶ Couperus inspireert De Nerée tot het tekenen van Jules uit *Extaze*: wellicht één van zijn bekendste tekeningen.

Hoewel Van Booven later als schrijver een andere, minder decadente en meer ‘psychologisch-realistische’ richting zou inslaan, heeft de lectuur van Couperus blijkbaar een dusdanige indruk op hem gemaakt, dat hij decennia later zich geroepen voelde om het leven van de Haagse auteur te beschrijven.

Tropenwee

Zijn in Afrika bijgehouden dagboek werkt Henri van Booven om tot de sombere, Conradachtige en ook nu nog indrukwekkende roman *Tropenwee* (1904). Het is het aangrijpende verslag van de reis van de protagonist, ‘de witte’, in de binnenlanden van Belgisch Congo. Niet alleen is het één van de zeer weinige Nederlandstalige romans over deze kolonie, er spreekt bovendien een kritische houding uit:

Omwille van de onaangepastheid van de blanke aan Afrika wijst Van Booven elke vorm van aanwezigheid in Afrika resoluut af. Europa heeft Afrika niets anders te bieden dan schraapzucht, Afrika Europa niets meer dan ziekte en dood. Deze ontzuchtende vaststelling laat voor koloniaal triomfalisme hoegenaamd geen ruimte en haalt het alibi voor de koloniale inmenging in Afrika volledig onderuit. (...) Dat van de roman overtuigingskracht en geloofwaardigheid uitgaan, bevestigen volgens Verthé en Henry [in hun *Geschiedenis van de Vlaams-Afrikaanse letterkunde* uit 1961, SB] ‘... wel de tientallen, misschien wel honderden jonge krachten die toen wellicht van een koloniale loopbaan droomden en nadien huiverend de idee hebben laten varen, na *Tropenwee* te hebben gelezen.’¹⁷

De roman vestigde Van Boovens literaire reputatie en zou tot 1950 achttien maal herdrukt worden. Vestdijk schreef lovend in *Forum*:

Een der weinige zakelijk doorleefde Hollandsche boeken, die een romantische sfeer konden suggereeren zonder romantische trucjes, zonder intrige of liefdesverwikkeling, zelfs zonder die dreigende-wolk-op-den-achtergrond, die het slot van de bekende Congo-novelle van Joseph Conrad toch altijd nog ontsiert.¹⁸

Naast de vorm wordt overigens ook de vent gewaardeerd. Du Perron: ‘Ik moet dat *Tropenwee* van Van Booven dan toch eens lezen, als het zoo goed is. De man zelf is me nogal sympathiek, ook dat hij Couperus er weer “in” tracht te brengen.’¹⁹

De schrijver

Van Booven schrijft na *Tropenwee* vlijtig door, maar kan het succes van deze roman niet overtreffen en blijft aldus de auteur van ‘dat ene boek’. Hij publiceert echter nog enkele onverhuld autobiografische romans, zoals *De Bruidegom* en een romanreeks met de ondertitel *De opvoeding waaraan ‘zorg’ wordt besteed*, waaruit blijkt dat zijn jeugd hem

maar niet loslaat. Noemenswaardig is ook zijn korte 'dandyroman' *De fraaie comédie. Een Haagsch verhaal* uit 1912. Bijzonder aardig zijn verder zijn bundel *Sproken* (1907), 'contes fantastiques' à la Poe en Villiers de l'Isle Adam, *Een Liefde in Spanje* (1928), een sleutelroman over Carel de Nerée tot Babberich, en het bundeltje *Kinderleven* (1919) dat overigens, zoals meer werk van Van Booven, ook door Couperus wordt gewaardeerd:

Ik kreeg gister een briefkaart van Louis Couperus waarin deze mij zeide dat hij graag werk van mij zal ontvangen en dat hij [het] heel mooi vond. (...) Hij herkende mijn werk al hoewel hij het niet ondertekend zag.²⁰

Ook blijft Van Booven actief als (sport)journalist en schrijft hij nog talloze artikelen en boeken – speciaal 'voor jongens' – over cricket en rugby.

In 1906 trouwt Van Booven met jonkvrouw Selima Lopes Suasso (1885-1970). Een jaar later krijgen zij een dochter, Mima, die in 1985 zou overlijden. Selima is de dochter van Couperus' vriendin Anna Lopez-Suasso-Aletrino en telg uit een aristocratisch Portugees-Joods geslacht. Van Booven wordt hierdoor schoonfamilie en goede vriend van de kunstenaar David Bueno de Mesquita (1889-1962) en Arnold Aletrino (1858-1916), beroemd letterkundige, arts en homo-emancipator, met wie hij het echter minder goed kan vinden.

In hetzelfde jaar gaat Van Booven schrijven voor de *NRC* (waarschijnlijk dankzij zijn oom, hoofdredacteur Johan Zaaier) en diverse tijdschriften, uiteenlopend van *Buiten. Geïllustreerd weekblad aan het buitenleven gewijd* en *Het weekblad voor Stand en Land* tot *Elsevier's* en *De Nieuwe Gids*. Aan het einde van de Eerste Wereldoorlog vertrekt hij als oorlogscorrespondent naar België, waar hij door verslechterde toestanden aan het front niet lang kan blijven. Wel legt hij zijn indrukken en ervaringen gedetailleerd vast in zijn 'dagboek van de grooten oorlog', een uniek ooggetuigenverslag van 'al dat helsche' dat de moderniteit aan de negentiende-eeuwer laat zien.²¹ In deze jaren komt Van Booven in contact met Vlaamse literatoren als Ernest Claes, Karel van de Woestijne en Cyriel Buysse.

Louis Couperus

Ten huize van Buysse ontmoet Van Booven eind 1915 de door hem al lange tijd bewonderde Louis Couperus. Meer dan tien jaar later beschrijft Van Booven deze ontmoeting als volgt in zijn biografie:

(...) en toen kwam Louis zelf, hoog, voornaam, de vorst onder onze intellectueelen. Groot, slank rechtop, gerokt, de handen beringd, rekkend een langen, gouden fijnen ketting, neerlijnend van zijn lorgnon over zijn witte vest. Eigenaardig waren zijn donkere oogen achter groote brillenglazen. Nog zie ik dat traag overwogen gebaar dier enorme handen.²²

Direct na thuiskomst die avond herinnert hij zich echter nog meer details:

(...) en dan de Meester zelf. Het begin was bepaald wonderlijk, nog nooit heb ik zo'n eigenaardig gemaakt (en toch weer niet gemaakt ['man gezien' doorgehaald, SB]) want het is zijn natuur) man gezien. Hij kwam al dandinerend binnen geschoven, met groote brillenglazen, gouden ketting om zijn hals, aan linkerhand vele schoone ringen, hoofd kaal, behalve twee krullige lokken booven ooren, niet te hoog boord, zwarte das met

Henri van Booven
op circa twintigjarige
leeftijd. Foto uit het
Van Booven-archief

Dagboekblad juni
1923 ('Couperus
is vandaag 60 jaar
geworden'). Uit het
Van Booven-archief

Het is de laatste dag 2 dagen warmer) was ik
weer zaterdag en zondag man in:

Maandag 11 Juni.
Winderig, veel te school weder. Heb de III. 57
nog niet van de N.M.C. ontvangen. Heb gister 4 uur 14.
Januari 12 wickels van 32 genomen. Heb de Kaas nog
een paar Nijl. ka 24 Jan niet (Leid. fest).
't waadt heel aten zaterdag 9 juni stonks
heel prettig bij de Prinzen. vasttollen, straatweg.
Schied troed op met een supplement. Naar de Kiepte.

Donderdag 14 Juni 1923
Het is van daag weer by N.W. de kond. November.
weder volgen de romant cal 't nog loole worden. Jitere
wezen de Babbers bij ons op bezoek. Mogen is de dylegge (waarsinnig)
middegeite van 't kaart by ons nu 2 jaer om voortdurend betoken
te lobb. d. liff in ook lag niet zinnen (weze sallygen waardij, waake
kintan, midadi, petint) Er komt en weinig tekening in de Euro.
peerde politieke te beend. Er schijnt en root compromis om de
exploitatie va Ruhr en Saar - bakke in iending te zijn.

Couperus is Zondag 60 jaar geworden, receptie in den
Kloof. en kond. met jaer
maandag 18 Juni. 1923 Kond. te late
die ik ook meemaakte. Heden avond stoke wij wa. B. Babbe
ook wrocht ystaacht. My waer deer ex. de Bfer baest ind wellen uerffe
angstewigen in Gortii. 10000 mark daltor. Frubijgh had en recalle
wrocht bij d'entelend bij jaer. Ertan zay in Jacob. nieuwe besetting
del word 17 Juli en jaer reed dat Jaerus stief de pome? xasme...
Kedw. H. v. d. v. in naar Kana. van d. N. H. H. t.

wit randje. Hij was iets groter als ik[,] ik denk 1.85[.] Gelaatskleur roze (misschien gepoeierd). In smoking was hij, zonder plooi die hij ook niet verbrak door te gaan zitten, hij bleef staan. Hij zag er nog slank uit[,] helemaal geen buik met zijn 52 jaren. Grote handen (teeken van komend succes in de wereld) met lange welverzorgde nagels.²³

Kort daarna – op 20 december – houdt Couperus in Hilversum een voordracht en dineert hij daar samen met Van Booven en enkele andere genodigden. Van Booven schrijft in zijn biografie over het karakter van deze lezing, zogenaamd uit zijn eigen dagboek citerend:

Hij gaf ons dien avond iets heel afzonderlijks, bijna heidensch getint, maar dat toch ook weer niet volkomen. Hij stond daar met iets spellends in zijn wezen, alsof hij reeds een deel was van den nieuwen tijd, van tijden der toekomst, die er zullen zijn wanneer deze oorlog, deze rampjaren van wanhoop en rouw tot de voorbijge, vergeten dingen behooren.²⁴

In Van Boovens dagboek is Couperus echter niet zozeer 'bijna heidensch', alswel eerder een gereïncarneerde Griekse god: 'Couperus gaf (...) dien avond zijn evangelie, een vreemde heidensche bloem (...), de dionysos in een atmosfeer van rouw.'²⁵

Zo zijn er in Van Boovens dagboeken meer bijzondere, aardige details te vinden die bekende feiten nader inkleuren. Schrijft hij in zijn biografie over Couperus' bezoek als een 'heel feestelijke' avond, over de jubelende voorspanning en napret leest men daar niet: 'Naarmate de ontmoeting van de huisgenoten en burens nadert met den heer Couperus is een steeds koortsachtiger stemming waar te nemen, de polsen slaan sneller.'²⁶ Men is bang dat de meester in een slecht humeur zou zijn. Dat blijkt echter niet het geval en Van Booven doet jubelend en uitvoerig verslag van het geslaagde souper:

Ja Couperus heeft bij ons gesoupeerd. Hij was vol jeugd ondanks 52 jaren, een groot schrijver, onze éénige en uitnemende romancier (...) Het was heel feestelijk en tinkelend en het amuseerde mij enorm (...). Onvergetelijke avond[,] vivat Louis. Marie. Anne Couperus.²⁷

Dat Van Booven vol was van Couperus is bekend, maar er blijkt haast geen brief of aantekening van zijn hand te zijn waarin Couperus *niet* wordt genoemd. Dat gaat soms vrij ver. Toen Van Boovens echtgenote bijvoorbeeld een keer op pad was en hij alleen thuis achterbleef, schreef hij aan zijn goede vriendin en Couperiaan Joanna Funke (1897-1993) dat hij dan maar zelf 'a la Couperus behoorlijk voor thé en zelf voor de koekjes [moest] zorgen'.²⁸

Naast deze trivialiteiten spreekt uit deze documenten, ondanks Van Boovens vermeende 'blinde bewondering' voor zijn subject, soms ook een kritischere houding tegenover zijn held: 'Couperus moge klaarblijkelijk en ook overeenkomstig zijn bekentenissen, bovenmenselijk ijdel geweest zijn en voor alles een Narcist (...).'²⁹

De biografie

Nu Van Boovens nalatenschap beschikbaar is, doet de unieke kans zich voor om de biografie aan het werk te zien terwijl hij materiaal verzamelt, er vorm aan geeft en aan het schrijven slaat. Op maandag 24 december 1923 schrijft hij een brief aan Elisabeth Couperus, waarin hij haar op de hoogte stelt van zijn biografische plannen en een bezoek voorstelt:

Ben in de Steeg enkele van de rijkste dagen van mijn leven gaan zien bij Elisabeth Couperus Baud, de rampzalige weduwe. Het waren steenkoude dagen met zon. Heel veel heb ik met haar besproken voor het boek, vooral over Couperus jeugd gaf zij mij interessante dingen. Ik deed maar niets dan aantekeningen maken.³⁰

Nadere bestudering van deze aantekeningen en notities bieden wellicht een beter zicht op de feitelijke juistheid en betrouwbaarheid van zijn biografie; welke gegevens neemt hij niet op of negeert hij, wat citeert hij wel en wat juist niet? En wat voor consequenties heeft dat gehad voor het beeld dat wij van Couperus hebben?

Laatste levensfase

Na zijn *Leven en werken van Louis Couperus* verschijnen er van Van Booven uitsluitend nog sportboeken. Zijn literaire werk krijgt hij niet meer gepubliceerd. Zo schrijft hij na de

Henri Van Booven legt, namens het Genootschap Louis Couperus, in juni 1933 bloemen op het graf van Couperus op begraafplaats Eik en Duinen.

oorlog nog de roman *Aan Stille Wateren*, maar als haast vergeten auteur kan hij er geen enkele uitgever voor interesseren, hoewel hij als 'geen ander dan Couperus (...) zóó de atmosfeer van 1900 in Den Haag heeft weer gegeven'.³¹

Inmiddels is Van Booven, mogelijk onder invloed van zijn nogal 'foute' schoonzoon, lid van de NSB geworden. Hoe hij zich ook met het steeds nadrukkelijker wordende antisemitisme kan verenigen – hij is met een Joodse vrouw getrouwd en verkeert veel in Joodse kringen – is niet helemaal duidelijk.³²

Omdat hij steeds meer last krijgt van reuma vestigen Van Booven en zijn gezin zich in 1937 in Rome. Als de Tweede Wereldoorlog uitbreekt, verblijven zij tijdelijk in Abbazia: 'Wij leven als tussen verschillende werelden en alles kan nog gebeuren. Maar wij verliezen hoop niet, al nadert ouderdom met gebreken, en vaak zwaarmoedigheid.'³³ Als ongewenste vreemdeling en als zodanig verdacht van spionage wordt hij met zijn vrouw, zijn schoonmoeder, zijn dochter, zijn kleinkind, zijn schoonzoon en diens moeder in Milaan vastgezet. In oktober 1943 zien ze echter kans om uit een brandend Milaan te vluchten en na een 'onwaarschijnlijke zwerftocht' weten ze Rome te bereiken, waar ze op verschillende adressen onderduiken. Ook in deze jaren houdt Van Booven trouw zijn dagboek bij en deze zwerftocht is aldus op de voet te volgen. De Van Boovens zouden tot 1962 in Italië blijven wonen waar het Henri, net zoals zijn beroemde Haagse vriend, eigenlijk beter beviel dan in het kille noorden. Na de oorlog vindt Van Booven weer emplooi bij de NRC en is hij van 1946 tot 1953 als letterkundige verbonden aan het Ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen.

Tot op het laatst blijft Van Booven zich bezighouden met Couperus; hij zoekt door naar gegevens en schrijft essays, die echter niet geplaatst worden. Ook probeert hij een

tweede druk van zijn biografie gepubliceerd te krijgen, maar uitgevers zien er in deze jaren geen brood in. Inmiddels tracht hij, voor wie twee generaties eerder de Tachtigers en Couperus de literaire avant-garde waren, hard maar tevergeefs de nieuwe lichtung schrijvers te begrijpen: vooral de waarde en noodzaak van de 'lesbische zotternijen' van Blaman en de 'smerigheid' van Reve ontgaan hem.

De laatste fase van zijn lange leven bracht Van Booven door op landgoed Rosenburg te Den Haag, waar hij 'uitmuntend [werd] verpleegd, aanvankelijk tusschen zwakzinnigen, hele en halve krankzinnigen!³⁴ Krankzinnig was Van Booven zelf allerminst, maar eerder gewoon 'oud en op'. Op 31 januari 1964 overlijdt de 87-jarige negentiende-eeuwer. Tien dagen later zouden The Beatles op Ed Sullivan verschijnen en *Time* zou korte tijd later verklaren dat 'the revival of Art Nouveau had arrived', gevolgd in de zomer van 1966 door de eerste moderne Beardsley-expositie in het Victoria & Albert-museum.³⁵ Daarover heeft hij helaas niet meer in zijn dagboek kunnen schrijven. 🐼

Noten

1. Frédéric Bastet, *Louis Couperus. Een biografie*. Amsterdam, 1987, p.15 en idem, 'Nawoord' in: Henri van Booven, *Leven en werken van Louis Couperus*. Den Haag, 1981, p.297.
2. Aleid Truijens, 'Couperus hielp mij de oorlog door.' In: *de Volkskrant* 2001, 31 augustus [interview met Frédéric Bastet].
3. Van Boovens nalatenschap is via zijn kleinzoon Jacob in particulier bezit gekomen en is een immens rijke bron: hij hield zijn hele leven dagboeken bij en schreef uitvoerige brieven aan vele letterkundigen, maakte aantekeningen en schreef memoires. Verder bevat zijn nalatenschap vele foto's en tekeningen.
4. Veel was er in ieder geval niet bekend. Zie F.L. Bastet, 'Nawoord', p.300-302, idem, *De grote wandeling*. Schoorl, 2005, p.32-34; 'Henri van Booven' in: *Persoonlijkheden in het Koninkrijk der Nederlanden in woord en beeld*. Amsterdam, 1938 of zijn lemma in de Digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren (zie www.dbnl.org/auteurs/auteur.php?id=boov001). Bastet: 'Toen ik na de dood van Van Booven, die ik goed heb gekend, inzage kreeg in zijn nalatenschap, trof ik daarin een mapje aan over Couperus, het bevatte tien-twaalf velletjes met aantekeningen, niet meer. Niet bepaald een rijke vondst dus.' (Cees van Hoore, 'Een dandy tegen wil en dank.' In: *Leidsch Dagblad* 1987, 3 oktober. En in een brief aan de auteur dezes dd. 9 februari 2006 schreef hij: 'Wat Albert Vogel en ik door zijn dochter onder ogen hebben gehad stelde oprecht niet veel voor. Zij bezwoor [sic] ons destijds dat er werkelijk verder niets meer was.'
5. Memoires van Henri van Booven in het Van Booven-archief.
6. Dagboek 1919, 1 december (Van Booven-archief).
7. Brief S. de Vries-van Booven aan dr. Scheffer dd. 4 juli 1977 (Van Booven-archief).
8. J. Greshoff, 'Gesprek met Henri van Booven.' In: *Den Gulden Winckel*, nr. 9 (1910), p.66-69.
9. Brief S. de Vries-van Booven aan dr. Scheffer dd. 4 juli 1977 (Van Booven-archief).
10. Van Booven-archief.
11. Vergelijk D. Veeze, *Carel de Nerée tot Babberich*. [Den Haag], 1982; Carel de Nerée tot Babberich, *De inkt is horribel. Brieven en tekeningen*. Amsterdam, 1980; C. Blotkamp e.a., *Kunstenaren der idee. Symbolistische tendenzen in Nederland ca. 1880-1930*. Den Haag, 1978.
12. 'Laura en Laetitia.' In: Henri van Booven, *Sproken*. Tweede vermeerderde druk. Amsterdam [1915], p.132.
13. D. Veeze, *Carel de Nerée tot Babberich*.
14. Henri van Booven, *Van de vereering des leevens*. Bussum, 1906, p.41-42.
15. M. Kemperink, *Het verloren paradijs. De literatuur en cultuur van het Nederlandse fin de siècle*. Amsterdam, 2001, haalt het verscheidene malen aan. In 1896 had hij reeds de brochure *Dieet en sociaal belang* gepubliceerd. In een brief aan Van Eeden 28 januari 1903 (U.B.A.) en in brieven aan Van Dishoeck uit dezelfde tijd is sprake van een dichtbundel *Keerkringen*. Het is niet duidelijk is of deze ooit is verschenen.

16. Memoires van Henri van Booven (Van Booven-archief).
17. L. Renders, 'De wrede tropen. Kritisch Nederlandstalig Kongo-proza.' In: *Tydskrif vir Nederlands & Afrikaans* 3, nr.2 (1996), p.176-195. Recent over *Tropenwee*: J. Bel, 'Eén koloniaal systeem, twee visies? Notities bij de literatuur van Congo en Nederlands Indië rond 1900-1930.' In: *ZL. Literair Historisch Tijdschrift* 6, nr.2 (2007), p.14.
18. S.V. [= Simon Vestdijk], 'Regeneratie door deportatie' In: *Forum* 3 (1934), nr.3, p.40-41.
19. Brief van Du Perron aan Donkersloot dd. 29 mei 1929. In: Piet Delen e.a. (ed.), *Du Perron. Brieven I*. Amsterdam, 1977, p.378.
20. Dagboek Van Booven, 15 november 1919 (Van Booven-archief). De brieven van Couperus aan Van Booven, waarvan zeker is dat het er meer zijn geweest dan het ene briefkaartje in de collectie-Eekhof, zijn vooralsnog niet opgedoken.
21. A. v. W., 'Een interview met Henri van Booven' in: *De Ploeg* 8, nr.3 (1930).
22. Henri van Booven, *Leven en werken van Louis Couperus*. Den Haag, 1981 (tweede druk) p.222.
23. Dagboek Van Booven, 16 november 1915 (Van Booven-archief).
24. Henri van Booven, *Leven en werken van Louis Couperus*, p.225-226.
25. Dagboek Van Booven, 21 december 1915 (Van Booven-archief).
26. Idem, 19 december 1915.
27. Idem, 21 december 1915.
28. Brief aan Joanna Funke, 12 oktober 1928 (Van Booven-archief).
29. Memoires Van Booven (Van Booven-archief).
30. Dagboek Van Booven, 9 januari 1924 (Van Booven-archief).
31. Greshoff aan Stols, 9 september 1954 (Salma Chen en S.A.J. van Faassen (ed.), *Ik ben overbodig geworden! Briefwisseling J. Greshoff – A.A.M. Stols. 1952-1956* (deel 3). Den Haag, 1992, p.164.
32. Zie C. Vergeer, 'Een foute broek.' In: *De Parelduiker* (1998), nr.4-5, p.144; A.A. de Jonge, *Het Nationaal-Socialisme in Nederland*. Den Haag, 1968, p.113. Brief aan Reyneke van Stuwe, 27 februari 1939 (Van Booven-archief).
33. Dagboek Van Booven, 1 januari 1942 (Van Booven-archief).
34. J. Greshoff, 'Gesprek met Henri van Booven.'
35. Brief aan Joanna Funke 1 februari 1962 (Van Booven-archief).
36. Anoniem, 'A New Look at Art Nouveau.' In: *Time* 52 (1964), p.62.

Een kasteel bij Rome

Eén jaar geleden, op 18 november 2006, beloofden twee Hollywoodsterren, Tom Cruise en Katie Holms, elkaar eeuwige trouw op een buitengewoon romantische locatie: een eeuwenoud kasteel op een steenworp afstand van Rome, in het plaatsje Bracciano. Maar de acteurs waren niet de eersten die de charme van het kasteel ontdekten. Al in de negentiende eeuw was Bracciano, gelegen aan het gelijknamige meer, een veelgekozen bestemming voor wie de drukte van Rome even wilde ontvluchten. En zeer waarschijnlijk hebben ook Louis Couperus en zijn echtgenote Elisabeth hier rondgelopen, zij het minder *glamorous* en opvallend dan Tom en Katie.

Door Eugenie Boer

In het najaar van 1900 verscheen Couperus' roman *Langs lijnen van geleidelijkheid*. Zoals vaker bij zijn romans gebeurde, werd het verhaal eerst in afleveringen in een krant of tijdschrift gepubliceerd; in dit geval in het gerenommeerde blad *De Gids*. Vanaf mei 1900 waren in drie opeenvolgende afleveringen de lotgevallen van Cornélie de Retz van Loo te lezen, maar niet tot ieders genoegen. Protestants of katholiek, gelovig of niet-gelovig – dat deed er even niet toe: critici van uiteenlopende signatuur vonden elkaar in hun afkeer van de scandaleuze inhoud. Tal van abonnees reageerden hun ergernis af door hun abonnement op *De Gids* op te zeggen.¹

Een 'onkuisch boek'² met mooie passages

Na de publicatie in boekvorm werden de pennen opnieuw geslepen. Een enkele recensent verdedigde het boek,³ maar het was een eenzame stem in het koor van hen die hun onvrede en zelfs walging uitspraken: een gescheiden vrouw, in Rome in een zogenaamd vrij huwelijk samenlevend met een nietsnut van een kunstenaar, keert uiteindelijk, gedreven door het bloed, terug bij de man die haar van maagd tot vrouw gemaakt had.

Als Couperus al geprezen werd, dan was het omdat hij het allemaal zo mooi kon verwoorden en de lezer en passant van die alleraardigste tafereeltjes wist voor te zetten. Opvallend genoeg werd één bepaalde episode vaak aangehaald: de scène midden in de roman waarin Cornélie een bezoek brengt aan een groot, oud kasteel even buiten Rome: het kasteel van San Stefano.

'Wie nu vragen mocht, waarom ik, ondanks dit alles [zijn voorafgaande woorden van kritiek, EB] Couperus zo hoog blijf stellen, dien verzoek ik, om maar iets te noemen, in het IIe deel blz 4-8 te lezen, het reisje van Cornélie naar San Stefano!,' zo schreef Van Nouhuys.⁴ L. Knappert noteert in zijn bespreking van de roman:

(...) ook in *Langs lijnen van geleidelijkheid* dan schildert Couperus met de taal. Hij heeft Rome goed gezien en goed op het doek

Zicht vanaf de zuidelijke toren van het kasteel op het Lago di Bracciano

Zicht op het Castello
Odescalchi di
Bracciano

geworpen, een persoon, eene kerk, een trein door de Campagna, heel het Italiaanse leven. Vooral ook San Stefano met den Lombardischen Dom en het slot van de jonge, sympathieke Prinses di Forte-Braccio, geboren Urania Hope. Hier ligt vanouds de kracht van den schrijver; men ontkomt niet aan de bekoring van die rondwandeling in het prinselijke slot.⁵

Kennelijk heeft Couperus zich met bijzonder veel plezier en een groot evocatief vermogen gewijd aan de weergave van juist deze omgeving.

Feit en fictie

Frédéric Bastet heeft erop gewezen dat de romancier Couperus in zijn boeken veelvuldig eigen ervaringen verwerkte.⁶ Werkelijkheid en fictie lopen gemakkelijk in elkaar over. En wat in het bijzonder de verhaalelementen uit *Langs lijnen van geleidelijkheid* betreft, constateerden, behalve Bastet, ook andere onderzoekers als H.T.M. van Vliet en Maarten Klein duidelijke overeenkomsten tussen Couperus' eigen ervaringen en situaties in het boek. Zo is er de geschiedenis van Cécile Goekoop-de Jong van Beek en Donk, die schuilgaat achter die van Cornélie. Er is het Hôtel du Sud, het Romeinse hotel in de Via Lombardia waar Couperus vele malen de winter doorbracht. Hij gebruikte het als basis voor het pension Belloni in *Langs lijnen van geleidelijkheid*. Er is het beroemde Casino dell'Aurora in Rome, met de plafondschilderingen van Guercino. Couperus bouwde het om tot de eetzaal van pension Belloni. Er zijn de kennissen van Couperus, de dames – moeder en twee dochters – Boon Hartsinck; Couperus transformeerde hen in zijn roman tot de dames Van der Staal, in eenzelfde familieverhouding.

Maar het kasteel San Stefano, dat zo'n – ook letterlijk – centrale plaats inneemt in het boek en dat de toenmalige critici en lezers zo behaagde, was nog niet eerder onderwerp van vergelijking. Het heeft er alle schijn van dat het kasteel niet simpelweg een fantasiebouwsel van Couperus is geweest, maar dat het samenvalt met het eeuwenoude kasteel van Bracciano, dat een kleine veertig kilometer ten noorden van Rome ligt en met de trein in een uurtje te bereiken is. Een stadje, onder het patroonschap van San Stefano, flankert het slot. Kasteel en stadje tezamen bieden een spectaculair uitzicht op het oude kratermeer en de bergen op de achtergrond.

Het kasteel van San Stefano

In *Langs lijnen van geleidelijkheid* neemt Cornélie in hoofdstuk XXXII de trein uit Rome naar het voorvaderlijke kasteel van Gilio, hertog van San Stefano, prins van Forte-Braccio. Hij verblijft daar met Urania, zijn kersverse, schatrijke, Amerikaanse echtgenote. Zij hadden elkaar onder de ogen van Cornélie in het pension leren kennen en ze waren getrouwd, geenszins uit liefde maar om aan te vullen – ieder voor zich – wat zij misten: de een simpelweg geld, fortuin uit de Nieuwe Wereld, de ander geschiedenis en een eeuwenoude titel.

Urania reisde soms in één dag op en neer om in Rome het dejeuner met Cornélie te gebruiken. Gecompliceerd was het tochtje dus niet. Van de locatie geeft Couperus verder niets prijs, of beter gezegd: hij zet de lezer op een (dwaal)spoor door Urania te laten beweren dat Gilio's familie-kasteel in de Abruzzes ligt.⁷ Toch is er reden genoeg om aan te nemen dat het kasteel bij het plaatsje Bracciano de inspiratiebron geweest is voor de zo geprezen passage in *Langs lijnen van geleidelijkheid*.

Wie nu de trein neemt vanaf het station Rome-Trastevere ziet het slot op een gegeven ogenblik liggen op een rotsachtige hoogte, precies zoals Couperus het Cornélie laat ervaren als de trein met een bocht komt aangeslingerd. Eenmaal aangekomen kan de huidige reiziger vertellen hoe bijzonder de binnenkomst is: 'over een hof, onder een gewelf een tweede hof binnen, door een tweede gewelf een derde hof in.'⁸

De gids geeft hem uitleg over een paus die hier gelogeed heeft, toont hem de zalen met de cassetteplafonds, wijst op de fresco's van Antoniazio Romano met de verschillende belangrijke gebeurtenissen uit het voorgeslacht van de familie. Hij zal de bezoeker vast ook attenderen op de kamer waar de tapijten gehangen hebben. Couperus' beschrijvingen sluiten hier prachtig op aan. Men vergeve het hem dat hij de fresco's toeschrijft aan *Giulio* Romano en niet aan *Antoniazzo* Romano, en dat hij van de passerende paus een lid van de familie maakt.

Het grote fresco van Romano hangt sinds 1966 niet meer in de open gang, zoals Couperus beschrijft, maar is losgemaakt van de muur en naar de grote zaal gebracht, waar het beter beschermd is tegen de weersinvloeden. Maar de bezoeker zal nog steeds de bekoring ondergaan van de loggia's met het uitzicht op het meer waar Cornélie zo van genoot, en van de inderdaad ondoorgroendelijke 'warreling van galerijen' waar Couperus haar haar weg laat zoeken.

Capriccio all' italiana

In de schilderkunst is het een bekend begrip dat met name in de achttiende-eeuwse schilderkunst veel voorkwam: het capriccio. De kunstenaar zette de werkelijkheid naar zijn hand en componeerde naar eigen believen een stadslandschap, mooier dan het werkelijk bestaande. Hij voegde elementen samen: een klassieke tempel bij een rustiek vervallen triomfboog, een fontein of een kerk daar weer naast. Couperus past deze werkwijze met flair toe in zijn eigen vorm van kunst: de literatuur. In Bracciano zoekt men tevergeefs naar de dom van Lombardisch-Romaansche snit in mooi verkleurd rood, wit en zwart marmer, zoals Couperus die presenteert. Er staat weliswaar een dom, gewijd aan San Stefano, pal naast het kasteel, maar deze heeft een totaal ander aanzien. Voor de kerk van Couperus, met een *battistero* en *campanile* uit de elfde eeuw, 'wonderen van bouwkunst', moet men elders in Italië zijn: in Siena, Bergamo, Cremona of Pisa.

Maar hoe fraai ook getekend, de kerk blijft buitenkant, is niet meer dan een decor-stuk, terwijl het kasteel in het boek een essentiële plaats van handeling is. Daar worden

Eén van de
binnenplaatsen van
het kasteel

de relaties tussen de vier belangrijkste personages uit de roman – Cornélie, Duco, Urania en Gilio – nog eens aangescherpt. De aanwezige kunstvoorwerpen wekken Duco voor enige tijd op uit zijn lethargie; Urania toont zich volwassen geworden in haar zorg voor anderen. En wat Cornélie en Gilio betreft: hun conflict maakt pijnlijk duidelijk dat van de macho Gilio niet veel verbetering verwacht mag worden. Cornélie schittert nog één keer in de diverse facetten van haar karakter: koket en zelfverzekerd ten opzichte van Gilio, zusterlijk en kameraadschappelijk tegenover Urania, en serieus in haar oprechte liefde voor Duco. Daarna neemt de roman een wending en zien we Cornélie in een andere gedaante, op de weg terug naar haar echtgenoot Rudolf Brox.

De werkelijkheid achter de woorden

Het geval Urania – rijke Amerikaanse bindt zich aan verarmde Europese adel – stond in Couperus' tijd niet op zichzelf. Ook hier weefde Couperus bestaande situaties in zijn verhaal. Toen hij in de jaren negentig in het Hôtel du Sud verbleef, werd er met man en macht gebouwd aan een opvallend luxueus palazzo van maar liefst negentien ramen breed, aan de Via Merulana, hoek Largo Brancaccio, niet ver van Stazione Termini. Nieuw Amerikaans geld maakte dit mogelijk. Elizabeth Field, dochter van een uiterst gefortuneerde zakenman uit New York, was getrouwd met een Romeinse prins, Salvatore Brancaccio. Couperus heeft er ongetwijfeld weet van gehad; het was *the talk of the town*. Brancaccio, Bracciano, (Forte-) Braccio; de namen liggen opvallend dicht bij elkaar.

Ook het geval Brancaccio-Field was maar één voorbeeld van de *hausse* op het einde van de negentiende eeuw in het uitwisselen van Amerikaanse dollars tegen Europese titels. Een Amerikaans meisje met geld – zo heette het – kon elke Europese titel kopen die zij maar wilde.

In Palazzo Brancaccio zetelt tegenwoordig het Museo Nazionale d'Arte Orientale. Die publieke functie biedt een mooie gelegenheid even naar binnen te lopen en een indruk te krijgen van de rijkdom. Alleen al het trappenhuis is van een imponerende omvang.

Langs lijnen van geleidelijkheid is niet alleen een roman over de gevoelens van Cornélie de Retz van Loo, het is ook een roman over Rome, over de schoonheid van de stad en de liefde voor die schoonheid. Cornélie keert zich daar uiteindelijk van af, maar de lezer zal haar daarin waarschijnlijk niet volgen. Integendeel. En dat is te danken aan de vertelkunst van Couperus. Bovendien benutte hij de eigentijdse sfeer en gegevens op zo'n natuurlijke en evocatieve wijze in zijn verhaal, dat daar geen officiële reisgids tegenop kan. Natuurlijk, zonder inzicht in busroutes en openingstijden komt de reiziger nergens; beschrijvingen van collecties of gebouwen zijn al even onontbeerlijk. De lezer ziet dan vooral het Rome zoals dat zich aan hem voordoet. Met *Langs lijnen van geleidelijkheid* in de hand ervaart hij ook de werkelijkheid daarachter. 🍷

Noten

1. Frédéric Bastet, *Al die verloren paradijzen... Van & over Louis Couperus*. Amsterdam, 2001, p.287.
2. L. Knappert, 'Twee tegenvoeters.' In: *Tijdspiegel* 1900, p.424-430.
3. Wolfgang, 'In het labyrint der lijnen.' In: *De Nederlandsche Spectator* 1900, 13 oktober, p.330-331.

4. W.G. van Nouhuys, 'Langs lijnen van geleidelijkheid.' In: W.G. van Nouhuys, *Uren met schrijvers. Studiën en critieken*. Amsterdam 1902, p.44-59.
5. L.Knappert, 'Twee tegenvoeters', p.424-430.
6. Frédéric Bastet, *Al die verloren paradijzen... Van & over Louis Couperus*, p.203.
7. Wilde Couperus hiermee de aanvankelijke onnozelheid van Urania benadrukken? Zelf gaf hij als verteller van het verhaal duidelijk aan dat het slot slechts een korte boemeltreinreis van Rome verwijderd was.
8. Louis Couperus, *Langs lijnen van geleidelijkheid. Volledige Werken Louis Couperus*, deel 16, p.136.

Breng een nieuwe donateur aan

en ontvang *Mevrouw Couperus* gratis

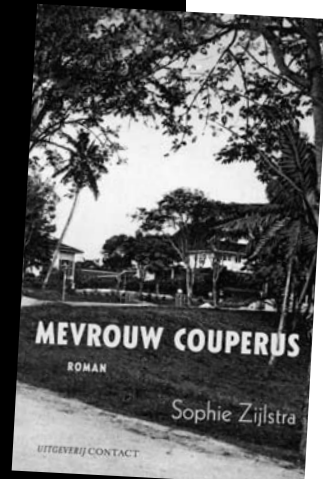
De eerste vijftien donateurs van het Louis Couperus Genootschap die een nieuwe donateur aanbrengen, krijgen als dank een gesigneerd exemplaar van de roman *Mevrouw Couperus* van Sophie Zijlstra cadeau. Kent u iemand die Couperus en het Genootschap een warm hart toedraagt, maar nog geen donateur is? Reageer dan snel!

Stuur een briefje met de naam en adresgegevens van uzelf én de nieuwe donateur naar postbus 11637, 2502 AP Den Haag, of stuur een e-mail naar donateur@louiscouperus.nl. De nieuwe donateur krijgt vervolgens een acceptgiroformulier toegestuurd.

Na betaling wordt het geschenk naar de aanbrenger verzonden.

Het donateurschap van het Louis Couperus Genootschap kost € 18,15 per jaar (studenten krijgen € 2,25 korting, na overleg van een kopie van hun collegekaart).

Donateurs ontvangen tweemaal per jaar het tijdschrift Arabesken en krijgen korting op alle activiteiten.

Couperus en de psychiatrie

Vaak heeft men in de hoofdfiguren van Couperus' romans gezocht naar de overeenkomsten met familieleden en vrienden of ook hemzelf. In de bijfiguren is de verbinding soms gemakkelijker te vinden. Zo wordt in *De boeken der kleine zielen*, in het derde boek *Zielenschemering*, een indringend beeld gegeven van de psychose van Ernst van Lowe. Als het echt mis gaat, komt de familie bij elkaar in de salon van de oude mevrouw Van Lowe. In de beschrijving die Couperus daarvan geeft, passeren over psychiatrie en psychiatrische patiënten in niet meer dan twee bladzijden alle angsten en vooroordelen de revue, die aan het eind van de negentiende eeuw onder de 'haute bourgeoisie' gangbaar waren. De angst voor degeneratie en erfelijke voorbestemdheid, de schande voor de familie, de vrees voor het 'gesticht'. Tegelijkertijd zien we ook voor het eerst een echte psychiater ('zenuwspecialiteit') de romanliteratuur binnentreden.

Het is een heel realistische passage, bijna letterlijk een verslag van een dramatische gebeurtenis in de familie Couperus. In 1893 werd de oudste broer van Louis Couperus, Petrus Theodorus, 'op grond van krankzinnigheid onder curatele gesteld' (zie Frédéric Bastet, *Louis Couperus. Een biografie*. Amsterdam, 1987, p.284). Dat stond zo in *Het Vaderland* te lezen en wat Couperus beschrijft is inderdaad de crisis, die leidde tot een opname, zoals dat ook bij zijn eigen broer was gebeurd.

En nu het verschrikkelijke aan Ernst gebeurd was, het verschrikkelijke dat de kinderen wel eerst voor haar hadden willen verbergen, tot zij het toch geraden had, omdat zij het zoo lang al gevreesd had, eigenlijk gevreesd van Ernsts kleine-kindjesjaren af – wat vreeslijke stuipen had dat kind gehad! – nu dan het verschrikkelijke aan Ernst gebeurd was, nu werd het Constance, in wier armen zij het eerst kon uitsnikken, in wier armen zij eerst gevoelde hoe zwaar verdriet haar getroffen had, op haar ouden, ouden dag.

– Cony... hikte zij. Lieve Cony... Het is wèl zoo! Ernst... Ernst is krankzinnig!!

En schrill klonk het woord, dat nog niemand tegen haar had uitgesproken - hoewel zij de beteekenis geraden had – door de duisterende kamer, waar verschrikt, om den schrillen klank van de snerpende stem der oude vrouw, plotseling alle fluisteringen zwegen. Alles zweeg er en om het woord voer een huivering door de kamer. De kinderen zagen elkander aan, omdat mama het woord had uitgesproken, het woord, dat zij niet hadden gezegd – ook al hadden zij, stil, het gedacht. Het woord, dat mama zoo schrill uitsprak, bijna schreeuwde tegen Constance, in de onweêrhoudbare pijn van haar verdriet, sloeg hen allen met een plotsen schrik – omdat het, uit mama's mond, klonk als de openlijke bevestiging van wat zij wel allen wisten, maar niet bevestigen wilden, dan in groot geheim tegen elkaar. Zij zouden immers zeggen alleen, dat Ernst zenuwachtig was: nièt meer. Nevroze, was zoo alomvattend... Een gesticht voor zenuwlijders... wie ging er niet heen, om eens tot rust te komen. Maar, schrille bevestiging, had het woord van mama gesnerpt, gesnerpt tegen Constance, in de duistere kamer, waar nog niemand er aan dacht, eenvoudig-weg, de gaskroon aan te steken. Adolfine, Cateau, Karel, oom Ruyvenaer, Floortje en Dijkerhof, ze

keken elkaar plotseling aan, verschrikt, van ontzetting geslagen – omdat zij het woord nooit luid, nooit openlijk bevestigend hadden willen uitspreken: krankzinnigheid was een familie-schande. Uit een hoek van de donkere kamer klonk nu een luid:

– Jà, kassiàn!! van tante Lot, en Toetie was zoo zenuwachtig, dat ze plotseling uitbarstte in snikken. Dat was weêr dat Indische zich-niet-houden-kunnen, meenden, geërgerd, de Van Saetzema's en Cateau, en ze vonden het niet fatsoenlijk zich zoo te laten gaan: ze voelden iets of geheel hun zaak reddeloos was verloren. Maar de deur ging open, en binnen kwamen, onzeker in de duisternis, de twee dokters: de oude huisdokter, oud-militair-geneesheer, Van der Ouwe, en een jonge, zenuwspecialiteit, Reeuus. Omdat zij binnenkwamen, staakte Toetie, verlegen, haar snikken. De dokters kwamen van den Nieuwen Uitleg, waar zij Ernst hadden verlaten, kalm, lezend – in een zijkamer de verpleger: een kalme, krachtige kerel. En toen de broërs en zusters de dokters omringden, begon de oude, bezadigd:

– Onze goede Ernst kan daar niet blijven, alleen... We zullen zien, dat we hem naar Nunspeet brengen, bij dokter Van Heuvel, dat zal hem goed doen... de natuur... een andere omgeving... lieve, rustige menschen, die zich aan hem wijden...

– Nunspeet? vroeg Adolfine. Dat is toch niet...??

– Neen, zeide beslist de oude dokter, die haar begreep. Dat is niet...

En hij zeide niet het woord, liet het zweven, het woord, dat niet mocht uitgesproken, het vreeslijke woord, dat aanduidde het huis van schande, familie-schande.

– Het is een lieve villa... dokter Van Heuvel heeft enkele zenuwpatiënten, zeide hij kalm, goedig, met een blik in het rond op de broërs en zusters, en zijn groote grijze kop knikte geruststellend tot hen allen.

Zij bewonderden zijn tact: zij namen des te meer kwalijk het schrille woord van mama, dat gesnerpt had en hen had doen huiveren... zij namen des te meer kwalijk den uitroep van tante Lot, de plotselinge snikken van Toetie.

En herademend, staken zij het gas op, plotseling bemerkend, dat het pikdonker was – nu de beide dokters, rustig naast mama, haar zacht zeiden, dat alles terecht zoû komen, en dat Ernst wat overspannen was, door veel alleen zijn, en veel lezen in oude boeken. 🍷

Uit: *De boeken der kleine zielen*, deel III: *Zielenschemering*. *Volledige werken Louis Couperus*, deel 20, p.37-39

Dit is het elfde deel in de serie 'Het favoriete fragment van...', waarin verschillende auteurs hun licht laten schijnen op de mooiste, ontroerendste of opmerkelijkste passage uit het werk van Louis Couperus.

Paul Schnabel is socioloog en directeur van het Sociaal en Cultureel Planbureau. Hij maakt deel uit van het actiecomité tot behoud van het Couperus-huis.

Oude, donkere thema's in een nieuwe, kleurrijke jas

Het werk van Louis Couperus blijft maar lonken naar het toneel. Twee van zijn romans hebben opnieuw een regisseur tot een bewerking verleid. *Eline Vere* wordt in december onder regie van Léon van der Sanden op de planken gebracht, Ger Thijs waagt zich in maart nogmaals aan *Van oude mensen, de dingen, die voorbij gaan...* Hoe verschillend hun aanpak ook is, het fundament van beide opvoeringen is een diepe liefde voor de geestelijk vader van de verhalen.

Door Rémon van Gemeren

De liefde van regisseur Léon van der Sanden voor Nederlandse schrijvers beperkt zich niet tot Couperus, maar geldt voor de Nederlandse literatuur in het algemeen. Sinds zijn eerste bewerking van een roman, *De avonden* uit 1997, heeft hij zijn ambitie om literatuur naar het toneel te verplaatsen al de nodige malen vervuld. 'Ik hou erg van de taal in literatuur, van de verschillende stijlen. Ik probeer de stijl van een roman, de taal dus eigenlijk, in stand te houden bij het bewerken.'

Het idee om *Eline Vere* op het toneel te zetten kwam niet van hemzelf. 'Anderhalf jaar geleden heb ik voor het Nationale Toneel *Het eind van de paring* van de Duitse schrijver en regisseur Franz Xaver Kroetz geregisseerd. Het Nationale Toneel wist dus van mijn bewerkingen en heeft zelf meerdere romans van Couperus op toneel gebracht. Men heeft toen gevraagd of ik interesse had om *Eline Vere* te regisseren. Dit sloot aan bij mijn belangstelling.'

Buitenstaander

Van der Sanden begon met herlezen. Hij vond de roman wat langdradig, maar ook erg dramatisch geschreven. Vanuit zijn ervaringen met romanbewerkingen zag hij daardoor mogelijkheden. 'Wat mij het meest boeit in de roman is het thema van de enkeling tegenover de conformistische wereld, tegenover mensen die zich aanpassen aan de maatschappij en die artistieke drijfveren volkomen onderdrukken. Dit thema speelt een rol voor alle hoofdpersonages in het verhaal, in de eerste plaats uiteraard voor Eline Vere. Zij is een kunstenaar die tegengewerkt wordt door haar positie als vrouw en door haar anders-zijn. Ze past niet in de wereld. Ik zie haar eerder als iemand die zich niet kan conformeren dan als een heldin en slachtoffer. Toch wordt ze gedwarsboomd door de rigide seksuele moraal en door de schijn en het uiterlijk vertoon in haar omgeving.'

Dat is iets wat Van der Sanden terugziet in deze tijd. Ook nu richten veel mensen zich op feesten en onbezorgd leven. Al het existentiële in het leven – liefde, dood, seks, eenzaamheid, anders-zijn – wordt verdrukt, omdat alles alleen nog maar 'leuk' mag zijn. Ze problematiseren überhaupt niets, denken nergens diep over na. 'Dit is ook iets dat me erg trof in *Eline Vere*. Ik vind het interessant om te zien wat een diepzinniger mens als Eline doet en kan doen in een oppervlakkige wereld. De thematiek van de buitenstaander is tijdloos. Ik heb niet willen moderniseren of actualiseren. Ik heb ook geen typisch eigentijdse verschijnselen in het stuk verwerkt. Het is een spiegel voor deze tijd.'

Elines rol van buitenstaander wekt medelijden in Van der Sanden op, maar bij het bewerken heeft hij getracht dit achterwege te laten. Medelijden, zo meent hij, mag hooguit door de manier van opvoeren naar buiten komen. Maar Eline is meer dan alleen een buitenstaander. 'Ze is een hysteric, een erg grillige figuur. Ze worstelt met haar seksualiteit. Zodra een man te dichtbij komt, slaan haar gevoelens om in walging. Ik denk dat ze een projectie is van Couperus zelf. Ze zit in lichamelijk opzicht met zichzelf in de knoop.' Dat beschouwt Van der Sanden als hetgeen wat haar tot de ondergang drijft. De liefde is voor Eline onmogelijk. Ze strijdt tegen de realiteit en kan zich niet neerleggen bij wat de buitenwereld van haar verlangt. 'Ze is dan ook een tragische figuur.'

De cast van Van
oude mensen...
Foto: Piek

Onaangepaste figuren

Van der Sanden laat de toeschouwer zien welke verschillende soorten liefde Eline Vere beleeft. 'Eerst is er de geïdealiseerde liefde voor de operazanger Fabrice, oftewel de onbereikbare, onconsummeerbare liefde. Dan is er de reële, praktische liefde, anders gezegd: de normale, realistische liefde voor Otto, die, wanneer ze hem kust, afkeer in haar oproept. Ook is er de liefde voor de Vlaamse Elise, de mogelijkheid tot een decadente, exuberante liefde.' Van der Sanden suggereert een behoorlijk buitenissige, erotische ervaring van Eline in Brussel. Elise schildert Eline, wil haar verleiden, maar ook geeft ze Eline de fatale druppeltjes om haar te bevrijden. 'Zo ongeveer alle mogelijkheden van de liefde zijn in Eline samengevat. Al deze mogelijkheden probeert ze te benutten, maar ze slaagt er niet in. Ze wijst ze in wezen af. Ook in religie vindt ze ten slotte geen troost, zoals Hedwig dat in *Van de koele meren des doods* wel vindt.'

Hoewel Van der Sanden Eline ziet vechten tegen een vijandige wereld, gelooft hij niet in determinerende omstandigheden als erfelijkheid, tijd en milieu, al beïnvloeden ze ieder mens in hoge mate. Maar een ieder heeft met enig geluk de mogelijkheid om te veranderen. 'Je kunt allerlei psychoanalyses op Eline Vere loslaten, maar het is in mijn bewerking echter geen doel om een analyse van haar karakter te maken. Het enige dat ik wil, is laten zien wat er kan gebeuren met iemand die zich niet kan aanpassen. Ik visualiseer het buitenstaanderschap, maar zonder het geheim daarvan te willen ontsluiten. De toeschouwer kan zo zijn eigen worstelingen en dilemma's in haar projecteren. Ik bied geen enkele oplossing voor het probleem, dus evenmin voor Elines probleem. Ik toon slechts aan welke mogelijkheden zij heeft.'

Zo zou Eline het voorbeeld kunnen volgen van Paul van Raat, die zijn artistieke aanleg geen voorrang biedt boven maatschappelijke normen als geld en comfort. Hij is vaak moe en legt te weinig discipline aan de dag om echt kunstenaar te zijn. St. Clare vertegenwoordigt de normen en waarden, aldus Van der Sanden. Hij wijst haar decadente gedrag af en raadt haar aan zich tot religie te wenden. 'Overigens zie ik hem als een dubbelzinnige figuur met een dubbelzinnige verhouding met Vincent, die een seksuele kant lijkt te hebben. Het mooie vind ik dat zijn huwelijksaanzoek aan Eline in zekere zin een voorstel is voor een *ménage à trois*. Eline heeft dat in haar naïviteit nauwelijks in de gaten.'

Eén van de mooiste rollen vindt Van der Sanden die van Vincent. 'Ik heb hem niet willen neerzetten als de klassieke dandy, ook al is hij volgens mij eveneens een projectie van Couperus zelf. Ook in Vincent wilde ik het antimaatschappelijke aantonen. Hij is cynisch en wordt verstoten en belachelijk gemaakt door de maatschappij, vooral vanwege zijn geaardheid. Wat hij 's nachts met mannen doet, mag worden verondersteld als meer dan wat drinken met elkaar. Hij doet wat Eline niet doet, zichzelf zijn, al heeft hij uiteindelijk evenmin de kracht om gelukkig te zijn.'

Ingrediënten

Bij het bewerken heeft Van der Sanden geprobeerd de ingrediënten van het verhaal te handhaven. De jongere personages hebben meer aandacht gekregen. De oude generatie heeft hij beperkt tot één personage, mevrouw Van Raat. Zij is een soort oermoeder voor alle jongeren. Hoe haar relatie met hen precies is, heeft hij in het midden gelaten. 'De verhaallijnen in de roman zijn gehandhaafd en door mij op een haast puzzelachtige wijze in elkaar verweven. Dit levert een filmische, ietwat fragmentarische voorstelling op met korte scènes, waarbij de ontwikkelingen van de personages zijn te volgen. Inhoudelijk zijn die dezelfde als in de roman.'

Den Haag is overigens niet als achtergrond van het verhaal herkenbaar. De decors suggereren wat er in Elines hoofd speelt. Wel is de Haagse sfeer van feesten en diners erin te proeven. Ook bij het ontwerpen van de kostuums is niet nagestreefd de mode van die tijd te imiteren.

De liefde

Van der Sanden maakte kennis met het werk van Couperus tijdens zijn studie Nederlands in Utrecht. De kracht van de auteur zit voor hem vooral in zijn taal, in de dramatiek die in zijn taal zit, het beeldende, het ritmische. 'Dit is in *Eline Vere* minder aanwezig. Bij deze bewerking heb ik daarom minder dan anders de stijl van de roman proberen over te brengen op toneel. De stijl van *Eline Vere* heeft veel meer snelheid. Het stuk zit dan ook vol snelle dialogen en kent een hoog tempo. Het lijkt, net als de roman, enigszins op een soap. Dit aspect, en het centrale thema, maken de opvoering ook interessant voor een jonger publiek. Bij het schrijven heb ik daar echter volstrekt niet aan gedacht, maar gewerkt vanuit mijn eigen belangstelling en ideeën. Wel had ik Maria Kraakman al in mijn hoofd. De rol van Eline is haar op het lijf geschreven.'

Naast *Eline Vere* vindt Van der Sanden *Noodlot*, *De berg van licht* en *De boeken der kleine zielen* erg mooi. Zijn favoriete roman van Couperus is *Van oude mensen...*, die hem in zijn studententijd veel leerde over het verstrijken van de tijd, de onontkoombaarheid van het voorbijgaan, van herinneringen en van verdriet dat blijft, en ook van het feit dat dingen niet meer kunnen worden teruggedraaid. Hij kijkt dan ook uit naar de bewerking van Ger Thijs.

Grondwet

Omgekeerd is Thijs erg benieuwd naar de opvoering van Van der Sanden. 'Wat me daarbij lastig lijkt,' zegt Thijs, 'is dat Eline Vere in feite conflictloos is, in die zin dat het conflict alleen maar in haarzelf zit en niet tussen haar en anderen. Zo is haar keuze om bij haar verloofde weg te gaan haar eigen keuze. Als het zijn keuze was geweest, dán zou je een conflict hebben gehad. Maar zij breekt en raakt dus door eigen toedoen in de war. Je kunt haar wel presenteren als iemand die door haar positie als vrouw in strijd is met de wereld, maar dat zou gedateerd zijn. Het is interessant dat Léon van der Sanden haar ziet als iemand met een gevoelige, artistieke aard die vecht tegen een oppervlakkige wereld. Het is wel lastig om dit op toneel te brengen, want toneel blijft een heel simpele kunst. Wanneer

Maria Kraakman
speelt Eline Vere.
Foto: Annaleen
Louwes

een personage besluit om bij zijn verloofde weg te gaan en daardoor met zichzelf in de knoop raakt, dan denk je als toeschouwer al gauw dat hij dit puur aan zichzelf te danken heeft. Het is moeilijk om als regisseur bij het publiek begrip te wekken voor een beslissing als die van Eline Vere. De verloofde als een onnozele hals neerzetten helpt niet, want daarmee maak je haar stap begrijpelijker en minder interessant. De grondwet, of het grondbeginsel, van toneel is dat er drama moet zijn, oftewel spanning. Daarom heb ik van Van oude mensen... in een bepaald opzicht een whodunitverhaal gemaakt.'

Terugblik

Thijs' 'whodunit' moet hem uiteindelijk meer voldoening geven dan zijn bewerking van *De stille kracht* van verleden jaar, waar hij met gemengde gevoelens op terugkijkt. 'Het is wisselend ontvangen, omdat mensen vonden dat het Indische element, de Indische sfeer, te veel ontbrak. Daar moest ik ze gelijk in geven, hoewel ik van tevoren gezegd had dat dat aspect me niet het meest interesseerde.' Een bewerking is volgens Thijs altijd een keuze uit het materiaal. Sommigen meenden dat zijn bewerking van *De stille kracht* niet helemaal geslaagd was door de helderheid van het decor, van de ruimte, en doordat het verhaal zich te veel beperkte tot het lot van de Europeanen die het niet aankunnen in Indië. 'Er werd zelfs gezegd dat het stuk daarom niet *De stille kracht* had mogen heten. Maar de producent wilde de titel per se behouden.' Een omissie die in het algemeen werd gevoeld, was de relatie tussen Léonie van Oudijck en Addy. 'Daar had men ook wel gelijk in. Dat neemt niet weg dat ik beperkt was in het personeel. Ik kon het stuk maar met negen acteurs maken.'

De cast van Van
oude mensen...
Foto: Piek

Een bewerking, aldus Thijs, is niet alleen een keuze, maar ook een persoonlijke omgang met een verhaal. Het stuk mag niet te slaafs zijn, want daar bewijs je de oorspronkelijke auteur niet veel eer mee. Bewerken is een daad van liefde, maar ook een manier van je liefde omzetten. Daarbij laat een schrijver/regisseur zijn eigen visie op het werk los. Dat pakt de ene keer succesvoller uit dan de andere keer. 'Ik was met sommige elementen erg tevreden, vooral met de manier waarop de touwtjes op het eind bij elkaar geknoopt werden. Het was een idee van mijzelf om de resident op de knieën te laten dwingen door de argumenten van Eva Eldersma.'

Thijs is naar eigen zeggen niet iemand die, wanneer de kritiek niet positief is, zegt dat men het stuk niet begrepen heeft. 'Ik probeer er altijd wat mee te doen. Als er bepaalde punten in de kritiek telkens terugkeren, wat bij *De stille kracht* gebeurde, dan zie ik dat als iets om serieus over na te denken en dat in je voordeel te laten uitwerken. Overigens waren er ook punten van kritiek die op een wezenlijk verschillende mening berustten.'

Herkansing

Met *Van oude mensen...*, dat wordt geproduceerd door Hummelinck Stuurman Theaterbureau, heeft Thijs besloten nog verder af te wijken van de roman. De bewerking is nog ingrijpender dan die van *De stille kracht*, ten dele omdat Thijs de zeer getrouwe bewerking van Willem Jan Otten al geregisseerd heeft. 'Otten heeft een mooie herdichting gemaakt en slechts een enkele, overigens knappe ingreep gedaan om het hele verhaal zich te laten afspelen in één huis. Ik merkte al tijdens het repeteren dat het nadeel daarvan is dat je ongeveer tot halverwege het stuk bezig bent uit te leggen wie wie is. Zoals ik al aangaf, is de belangrijkste wet van het toneel dat er een dramatische actie is. Die begon pas op het moment dat Daan terugkomt uit Indië. Dat was over de helft van het stuk en dus te laat.'

Al voor de repetities schreef Thijs in een brief aan Otten dat ze het anders moesten aanpakken. *Van oude mensen...* is volgens Thijs in wezen een poëtische omgang met ouderdom. 'Alle figuren kun je hiermee in verband brengen: Lot, de schrijver, een oude man in een jong lichaam, zijn moeder Ottilie, een jonge vrouw in een oud lichaam, stok-oude mensen die dood willen en mogen gaan, maar niet sterven... Zo kun je alle personages langsgaan.'

Thijs stelde aan Otten voor de situatie terug te brengen tot een soort wachtkamer waarin alle personages zitten omdat ze de oude vrouw willen zien. De plot is secundair. Waar het om gaat, is dat de personages met elkaar over ouderdom praten. 'Deze verandering bleek niet meer door te voeren, want Otten was al te ver met bewerken en ik met casten. Ik heb toen wel tegen Otten gezegd dat ik, als ik ooit de kans zou krijgen, mijn eigen idee zou volgen. Dit vond hij geen probleem.'

Dat het stuk niet goed uitviel, had volgens Thijs ook te maken met de heropening van de Koninklijke Schouwburg. 'De avond van de première was een moeilijke avond, want er werden allerlei toespraken vooraf gehouden. De opvoering raakte ondergeschoven.'

Eén lange nacht

De wachtende mensen in het huis van de oude Ottilie die op sterven ligt, vindt Thijs een prachtige theatrale situatie. 'De bewerking is uiteindelijk anders geworden dan ik jaren geleden voor ogen had. Er is een eenheid van tijd. Het hele verhaal speelt zich af in de nacht dat de oude vrouw overlijdt. Zijzelf is niet te zien, maar wel een jeugdportret van haar dat in de kamer hangt. Zij is alleen aanwezig door dat beeld van haar als mooie,

jonge vrouw en door de manier waarop er over haar gepraat wordt. Ik heb me ernstig afgevraagd of ik het wel kon maken om haar weg te laten. Maar bij de vorige opvoering had ik alleen maar last van die vrouw bovenin dat huis. Ik had een beeld van haar dat niet overeenkwam met hoe ik haar zag op het toneel. Ik vroeg me af of ik haar kon weglaten zonder de rol van Takma te verzwakken. Dat meende ik te kunnen oplossen door hem te laten praten met het schilderij. Hij is dan al ver heen, verspreekt zich af en toe. Je mist daardoor sommige dingen uit de roman, maar ik durfde het en ik merkte dat het werkte.'

De mensen die in de kamer zitten, wachten op het overlijden. Dat deze nachtelijke situatie veel kracht heeft, weet Thijs uit eigen ervaring. Ook het feit dat het winter is en dat het sneeuwt bepaalt de sfeer, evenals het Haags-Indische uiterlijk van de salon en de personages. Doordat het nacht is, kent het verhaal ook banale trekken, bijvoorbeeld dat mensen in slaap vallen of over heel andere dingen gaan praten dan het overlijden. Hierdoor is de kwaliteit van de acteurs van groot belang. Ze krijgen veel ruimte. Het stuk is namelijk vrij traag, en er zit ook geen pauze in.

De lijnen

Het verhaal begint met de komst van Lot en Elly, die teruggekeerd zijn uit het buitenland vanwege de toestand van de oude vrouw. Daarna stroomt de familie langzaam de kamer binnen. Alle figuren uit de roman zijn aanwezig op enkele na, zoals dokter Roelofsz, wiens functie van dokter door Steyn wordt vervuld. De jonge Otilie komt alleen voor op een plaat waarop zij een lied zingt. In totaal zijn er negen personages.

'Daarnaast is er een dunne plot die betrekking heeft op de moord in Indië. Het verhaal over de moord wordt in drie delen verteld. De eerste die het aansnijdt, is Thérèse. Door een koortsdroom meent zij dat de oude vrouw niet kan sterven voor de waarheid boven water is. Maar Harold ontkent en weigert erover te spreken. Dan komt Daan terug uit Indië en zegt dat hij gehanteerd wordt met een boek waarin het verhaal van de moord staat. Harold ontkent opnieuw. Maar later voelt hij zich toch gedwongen erover te praten. Dat is ook het moment waarop de oude Otilie sterft.'

De lijnen in de roman heeft Thijs gehandhaafd. Elly besluit aan het einde van de nacht om in het buitenland goede werken te gaan verrichten. Otilie en Steyn, die op het punt stonden om uit elkaar te gaan, doen dat niet. Harold doet eindelijk zijn bekenenis. En ten slotte sterft ook Takma. 'Elk personage maakt een bevrijding door. Veel dialogen van Couperus heb ik getrouw overgebracht. Er wordt veel gesproken, terwijl het tegelijk een toneelstuk is dat het van suggestie moet hebben, in de eerste plaats door het portret van de oude vrouw.'

De dood die niet te zwaar wordt

Thijs denkt dat het stuk spannender wordt door de eenheid van tijd en door het compacte van het verhaal, dat in de roman veel breder is. 'Mijn voor gevoel is dat de pers de bewerking te ingrijpend vindt, meer nog dan bij *De stille kracht*. Of misschien vindt men deze keer dat ik, juist dóór het ingrijpende karakter van de bewerking, heel dicht bij de kern van het boek gebleven ben.' Die kern is voor Thijs, naast de spannende plot, de diepe angst van de verschillende figuren voor de dood. Anderzijds verlangen mensen naar de dood omdat deze rust biedt en bevrijding van een afschuwelijk geheim. 'Dat geldt sterk voor Harold, en uiteraard voor de oude geliefden, die, zoals Thérèse in het stuk zegt, niet bij elkaar zijn uit liefde, maar om elkaar te bewaken, om te voorkomen dat

ze gek worden van het geheim.' De dood maakt ook een einde aan de lichamelijke en geestelijke achteruitgang. Door sommige personages in het verhaal wordt ouder worden als iets verschrikkelijks en afstotelijks ervaren. Elly daarentegen ziet er een zekere schoonheid en wijsheid in.

'Tijdens het lezen van een stuk van Menno ter Braak, afkomstig uit *In gesprek met de vorigen*, een loflied op *De boeken der kleine zielen*, werd ik me bewuster van wat Couperus nog steeds zo leesbaar maakt. Los van de kwaliteit van zijn werk, van het gemak, de uitzonderlijke souplesse waarmee hij schrijft, het bedenken van scènes, het nauwlettend volgen en controleren van veel verschillende personages, heeft hij zijn werk nooit te zwaar gemaakt. Natuurlijk, het is melancholiek, zwaarmoedig, maar het zit ook vol eenvoudige schokeffecten, bij wijze van colportage. Dat hoort naar mijn idee bij grote literatuur, zeker bij de negentiende-eeuwse literatuur, die ons de grote verhalen heeft gegeven. Couperus wordt wel gewaardeerd, maar ik heb het idee dat Nederland nog steeds niet in de gaten heeft hoe buitengewoon zijn positie is.'

Voorlopig de laatste

Hoewel het stuk deel uitmaakt van Thijs' vierluik over Nederlands-Indië, speelt de kolonie in dit verhaal een ondergeschikte rol. De familie teert op het succes van een oude, noodlijdende suikerfabriek. Bij zijn terugkomst in Nederland stelt Daan voor om in de rubberhandel te gaan. 'Alleen zo kan de familie overleven. Dit toont de ontwikkeling van de kolonie aan, Nederlands-Indië in zijn nadagen.'

Van oude mensen... zal voorlopig Thijs' laatste Couperus-bewerking zijn. Wellicht dat hij *Noodlot* nog eens bewerkt, een spannende vertelling, maar meer geschikt voor kleine zalen. Ooit heeft hij met de gedachte gespeeld om één van de Romeinse romans op toneel te brengen. 'Maar ik weet niet of het ervan komen zal. De mooiste romans heb ik in elk geval al bewerkt. *De boeken der kleine zielen* is mijn favoriet, mede omdat het technisch zo'n knap boek is. Ter Braak stelde terecht dat het derde boek een hoogtepunt in de Nederlandse literatuur is. *Van oude mensen...* en *De stille kracht* komen voor mij op de tweede en derde plaats.' 🐾

Eline Vere gaat op **zaterdag 22 december** in première in de Koninklijke Schouwburg in Den Haag. Daarna is het stuk tot en met zondag 23 maart door het hele land te zien. Voor een volledige speellijst zie: www.nationaletoneel.nl/voorstellingen/eline-vere-speellijst.html
Regie en bewerking: Léon van der Sanden. Productie: het Nationale Toneel. Met: Bien de Moor, Eva Damen, Folmer Overdiep, Jeroen Spitzenberger, Maria Kraakman, Marie-Christine de Both, Mirjam Stolwijk, Pauline Greidanus, Stijn Westenend, Tijn Docter, Vera Ketelaars en Vincent Linthorst.

Van oude mensen... gaat op **zaterdag 1 maart 2008** in première in de Leidse Schouwburg. Daarna is het stuk tot en met zondag 1 juni 2008 door het hele land te zien. Voor een volledige speellijst zie: www.hummelincnstuurman.nl.

Regie en bewerking: Ger Thijs. Productie: Hummelinck Stuurman Theaterbureau.
Met: Marjon Brandsma, Dic van Duin, Cas Enklaar, Hein van der Heijden, Joost Prinsen, Els Ingeborg Smits, Oda Spelbos, Henk van Ulsen en Maud Dolsma.

Beeld van Eline Vere
door Theo van der
Nahmer

Dwalen in de tijd

Exacte tijdsaanduidingen ontbreken in Couperus' vierdelige romancyclus *De boeken der kleine zielen*. Toch is met behulp van enkele aanwijzingen in de tekst te achterhalen in welke periode het verhaal zich afspeelt. Ook de leeftijden van de romanfiguren zijn terug te vinden, maar door de veelheid van personages raakt de auteur wel eens het spoor bijster.

Door Karel Wagemans

De vierdelige romancyclus *De boeken der kleine zielen* van Louis Couperus zag het licht in de periode 1901-1902. Couperus, die in die tijd in Nice woonde, begon in februari 1901 aan het eerste deel, *De kleine zielen*, en voltooide dat in mei van hetzelfde jaar. Aan het tweede deel, *Het late leven*, legde hij een maand later – in juni dus – de laatste hand. Hierna werkte hij aan deel drie, *Zielenschemering*, dat in november 1901 gereed kwam. Het vierde en laatste deel ten slotte, *Het heilige weten*, kwam in de maanden januari tot en met augustus 1902 tot stand.

De centrale persoon in *De boeken der kleine zielen* is Constance van der Welcke, die na een buitenlandse afwezigheid van twintig jaar in Den Haag terugkeert. Een terugkeer die door bijna niemand van haar (uitgebreide) familie op prijs wordt gesteld. Want Constance heeft indertijd een groot schandaal veroorzaakt door haar veel oudere echtgenoot, De Staffelaer, te verlaten voor haar jonge minnaar, Henri van der Welcke, de man met wie zij kort na haar scheiding is hertrouwd.

Constance, zo valt uit het eerste deel van de cyclus, *De kleine zielen*, op te maken (VW 19, p.16)¹, arriveert begin maart in Den Haag en ontvlucht de residentie acht maanden later, eind november, na de rampzalig verlopen familieontvangst bij mama Van Lowe (VW 19, p.273 en verder). Het jaar waarin de beschreven gebeurtenissen zich voordoen wordt niet genoemd, maar is met behulp van enkele aanwijzingen in de tekst toch te achterhalen.

Datering

Zo lezen we in het eerste hoofdstuk van het tweede deel van *De kleine zielen* – het is dan inmiddels mei geworden – over de Surinamestraat (waar Constances zuster Aldolfine met man en kinderen woont) dat die straat een nieuwe straat was: 'ongeveer twintig jaar oud' (VW 19, p.163). Aangezien de Surinamestraat in 1881 is aangelegd,² komen we door middel van dit gegeven in de jaren 1899-1902 terecht. We krijgen bovendien te horen dat de bewoners van de Surinamestraat slechts tweemaal in het jaar vlaggen: 'voor de Koningin en haar Moeder' (VW 19, p.164).

Dit plaatst het verhaal in de eerste regeringsjaren van koningin Wilhelmina, die in september 1898 werd ingehuldigd, nadat haar moeder Emma de voorgaande acht jaar het regentschap had uitgeoefend. In februari 1901 trouwde de jonge koningin met prins Hendrik. Sindsdien werd er ook voor hém gevlagd, zodat geconcludeerd moet worden dat *De kleine zielen* zich óf in 1899 óf in 1900 afspeelt.

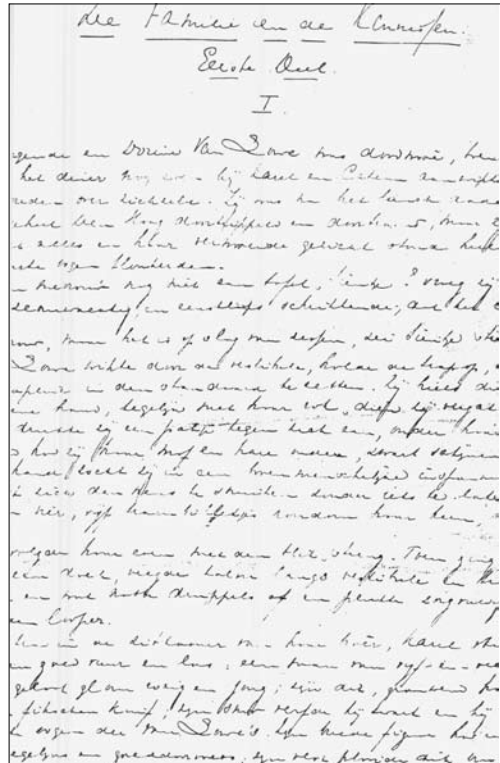
Dat het 1899 *niet* is geweest, kan worden vastgesteld aan de hand van de opmerkingen die Constances broer, Paul van Lowe, maakt over de 'ellende' in Transvaal en China. Het eerste land, één van de toenmalige Zuid-Afrikaanse Boerenrepublieken, was sinds oktober 1899 in oorlog met Groot-Britannië en er werd daar – zeker in de maanden januari en februari 1900 – stevig gevochten.³ In China – het tweede land dat door Paul wordt genoemd – woedde in diezelfde tijd de aldus genoemde Bokseropstand, een strijd van de inheemse bevolking, gericht tegen de regerende Mantsjoe-dynastie én de toenemende bevoogding van de grote koloniale mogendheden. De belegering van de westerse legaties te Peking, in juni en juli 1900, is in dit verband bekend gebleven.

Op grond van de hiervoor genoemde data, in onderlinge samenhang bezien, dient *De kleine zielen* dus in het jaar 1900 te worden gesitueerd. Het vervolg, *Het late leven*, het tweede deel van de romancyclus, is hierdoor vrij eenvoudig in de tijd te plaatsen. Want dit boek vangt aan als Constance van der Welcke zo'n acht weken na die verschrikkelijke scène bij mama van Lowe in november 1900 naar Den Haag terugkeert (VW 19, p.316): dus in de eerste helft van januari 1901. Het boek eindigt in augustus van hetzelfde jaar, als Bertha van Naghel, Constances oudste zuster en inmiddels weduwe, op het punt staat met twee van haar dochters naar Baarn te verhuizen.

Zielschemering, het derde deel van de cyclus, laat zich iets minder gemakkelijk dateren en dat niet in het minst door de frequent voorkomende – tijdstipmatige – dwalingen die Couperus hier heeft begaan. Niettemin komen we te weten dat Bertha van Naghel – die in augustus 1901 uit Den Haag naar Baarn vertrok – op zijn minst één winter in dat plaatsje heeft doorgebracht (VW 20, p.66), alvorens de verhaaldraad weer wordt opgepakt. Het is dan inmiddels (opnieuw) augustus en waarschijnlijk 1902. Die waarschijnlijkheid wordt tot zekerheid als herfst en winter volgen én wij alsdan te horen krijgen dat Constance van der Welcke nu drie jaar in Holland woont (VW 20, p.173). Zodoende kan worden vastgesteld dat de romanhandeling zich op dat moment naar 1903 heeft verplaatst. Het boek eindigt in – of kort ná – januari 1904 (VW 20, p.213).

Het vierde en laatste deel van de cyclus, *Het heilige weten*, begint in november 1914, een jaartal dat simpelweg te berekenen valt aan de hand van het gegeven dat Constance van der Welcke vier jaar in Den Haag heeft gewoond en daarna, nu al weer tien jaar, in Driebergen (VW 20, p.247). Het boek eindigt een jaar later, na een warme zomer, in de late herfst van 1915 – het is al kil (VW 20, p.492) – met de dood van de oude mama Van Lowe.

Bij elkaar genomen beslaat de cyclus *De boeken der kleine zielen* dus een periode van bijna zestien jaar, gerekend vanaf begin maart 1900 tot eind 1915. (Dat in het laatste deel, *Het heilige weten*, met geen woord gerept wordt over de in Europa woedende oorlog van 1914-1918 – waar Nederland weliswaar buiten bleef, maar waarvan de weerslag zich

Detail van de eerste bladzijde van het kopijhandschrift van het eerste deel van *De boeken der kleine zielen*

in het dagelijks leven in de vorm van schaarste aan levensmiddelen en brandstoffen, stijgende prijzen en sociale onrust geducht deed voelen – valt natuurlijk te verklaren uit het feit dat Louis Couperus dit boek in 1902 schreef.)

Leeftijden

De boeken der kleine zielen ademen een grote treurigheid uit⁴ en dat is, gezien het gekozen thema – de ondergang van een familie – ook niet verwonderlijk. Hoofd van die familie is mama Van Lowe, als het doek voor het eerste bedrijf in 1900 opgaat een vrouw van in de zeventig,⁵ en sedert veertien jaar weduwe. Zoals we kunnen lezen is de oude dame gewoon om elke zondagavond de familie te ontvangen in haar grote huis aan de Alexanderstraat: ‘Dan verzamelde mama zooveel Van Lowe’s, Ruyvenaers, Van Naghel’s, Saetzema’s, als zij maar verzamelen kon, minder lettende op den naam, dan wel of zij familie waren – al was het maar familie van familie. Het was alles broër, zuster; oom, tante; neef, nicht’ (VW 19, p.18).

Van mama van Lowe’s (nog in leven zijnde) kinderen is de oudste, Bertha, getrouwd met minister Van Naghel van Koloniën. In leeftijd volgen dan Karel, burgemeester in ruste, getrouwd met Cateau, en Gerrit, ritmeester van de huzaren, getrouwd met Adeline. Vervolgens Constance, hierna Ernst, vrijgezel, dan Adolfine, getrouwd met Van Saetzema, hoofdcommissie bij het departement van Justitie, en ten slotte nog Dorine en Paul, allebei ongehuwd. Als Constance als 42-jarige vrouw in maart 1900 naar Den Haag terugkeert, is Bertha 50, Karel 45, Gerrit 43, Ernst 40 of 41, Adolfine 38, Dorine 36 en Paul 35 jaar.⁶

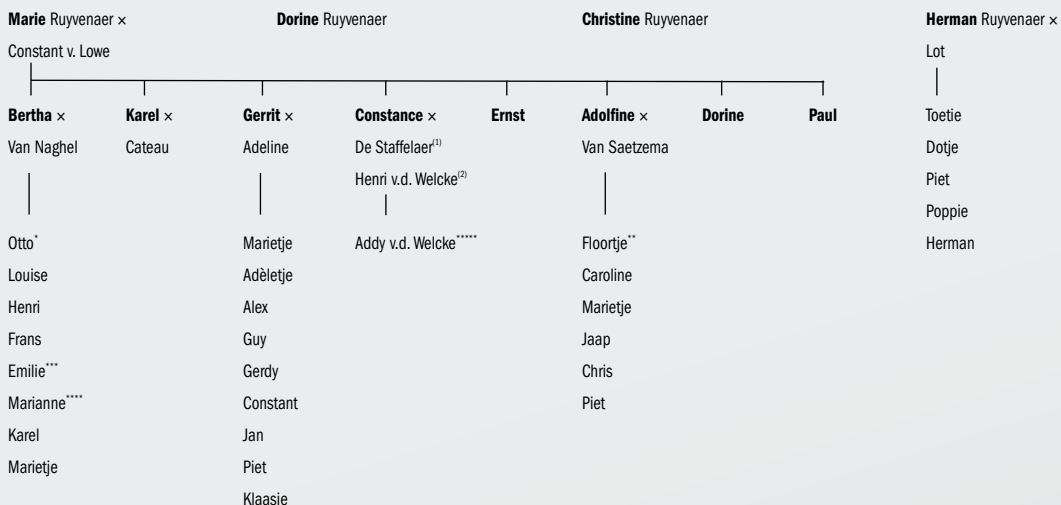
Is het huwelijk van Karel en Cateau kinderloos en heeft Constance slechts één kind, Bertha heeft acht kinderen, Gerrit zeven (met een achtste op komst⁷) en Adolfine zes. Met mama van Lowe’s twee oudere zusters en haar halfbroer Herman Ruyvenaer en diens gezin meegerekend loopt het getal der verwanten tegen de vijftig (zie het familie-overzicht hiernaast).

Al die familieleden spelen in meerdere of mindere mate hun rol in *De boeken der kleine zielen*. Naar blijkt, stelde de veelheid aan romanpersonages Couperus echter wél voor problemen, in die zin dat hij – wat hun leeftijd op een bepaald moment betreft – herhaaldelijk het spoor bijster was.

Om dit aan de hand van een aantal voorbeelden te illustreren: Dorine van Lowe, die aan het begin van de avond nog 35 is, blijkt een klein uur later opeens 36 te zijn (vergelijk VW 19, p.17 en 26). Constance van der Welcke, die in de nazomer van 1900 haar 43ste jaar bereikt, moet dat in januari 1901 nog worden (vergelijk VW 19, p.250 en 376). Haar man, Henri van der Welcke, die in de zomer van 1900 39 jaar wordt, een gebeurtenis waarvoor zijn bejaarde moeder speciaal uit Driebergen overkomt, is zo’n vijf maanden later weer 38 (vergelijk VW 19, p.196 en 335). Gerrit van Lowe, in 1900 43 of 44, veroudert razendsnel, want in augustus 1902 is hij plotsklaps 48 jaar (vergelijk VW 19, p.65 en VW 20, p.10). Ook Gerrits vrouw, Adeline, schijnt met leeftijdsproblemen te kampen te hebben. In maart 1900 is zij 28, maar in augustus 1902 reeds 32, terwijl zij twaalf jaar later, in november 1914, 40 blijkt te zijn (vergelijk VW 19, p.62; VW 20, p.11 en 302).

Marietje van Saetzema, een dochter van Adolfine, in de zomer van 1900 een meisje van zestien en daarmee een paar jaar ouder dan haar neef Addy van dertien, de zoon van Constance, blijkt eind 1914 26 en plotseling een jaar jonger dan die neef (vergelijk VW 19, p.214 en VW 20, p.319). Ernst van Lowe, in de zomer van 1902 een man van 43, is in de herfst van 1914 ‘bij de vijftig’ (vergelijk VW 20, p.24 en 328). En Paul van Lowe, in

FAMILIEOVERZICHT Van Lowe - Ruyvenaer

* Gehuwd met Francis en vader van twee kinderen: Ottelientje en Huijge. ** Gehuwd met Dijkhof. *** Gehuwd met (later gescheiden van) Eduard van Raven. **** Gehuwd met Charles van Vreeswijck en moeder van een dochter en twee zoons. ***** Gehuwd met Mathilde en vader van twee kinderen: Constant en Henriëtte.

De kleine zielen 35 jaar oud, heeft blijkbaar eveneens een verjongingskuur ondergaan. Want begin 1915, in *Het heilige weten*, is hij nog maar 46 (vergelijk VW 19, p.21 en VW 20, p.371).

En zo zijn er in de romancyclus meer van dit soort discrepanties aan te wijzen. De meest opvallende daarvan is te vinden in het eerste deel van *Zielenschemering*: op één en dezelfde dag gaat november over in augustus (vergelijk VW20, p.18 en 33)! Het blijft gissen naar het antwoord op de vraag waarom Couperus althans die evidente misser in het tijdsverloop nooit heeft gecorrigeerd. 🐞

Noten

1. Er wordt in dit artikel steeds verwezen naar Louis Couperus, *De boeken der kleine zielen. Volledige Werken Louis Couperus*, deel 19 en deel 20.
2. Zie hierover E.M.Ch.M. Janson, *De Archipelbuurt. Geschiedenis van een Haagse woonwijk*. Den Haag, 1972, p.11.
3. De strijd heeft tot mei 1902 geduurd.
4. Ook klimatologisch, want het regent en stormt in die boeken vrijwel voortdurend.
5. Haar leeftijd wordt nergens in *De boeken der kleine zielen* genoemd, behalve dan in meer algemene termen als: 'De oude mevrouw' (VW 19, p.15) of: 'Een vrouw van de dag' (VW 19, p.114).
6. Constance: 42 jaar (VW 19, p.19); Bertha: 50 jaar (VW19, p.17); Karel: 45 jaar (VW 19, p.9); Gerrit: één jaar ouder dan Constance (VW 19, p.65); Ernst: in 1902 43 jaar (VW 20, p.24); Adolfine: vier jaar jonger dan Constance (VW 19, p.45); Dorine: 36 jaar (VW 19, p.26); Paul: 35 jaar (VW 19, p.21).
7. Later volgt er nog een negende.

De stem van het boek

Toen auteur Helga Ruebsamen (1934) werd gevraagd om zitting te nemen in het actiecomité tot behoud van het Couperus-huis twijfelde ze geen moment. Als kind dat was opgegroeid in het kleurige en geurige Nederlands-Indië moest zij na het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog, toen zij verhuisde naar Den Haag, erg wennen aan de grauweheid en somberheid van haar nieuwe woonplaats. Maar langzamerhand leerde zij de geheel eigen schoonheid van de stad te zien. Dankzij het werk van Louis Couperus.

Door Erik Schoonhoven

Als meisje van een jaar of twaalf, dertien, las ik *Eline Vere*. Het boek stond bij ons in de kast, mijn ouders waren beiden fervente lezers. De roman maakte een onuitwisbare indruk op mij. Ik kon er niet genoeg van krijgen, maar mijn fascinatie kwam niet in de eerste plaats door de inhoud van het boek, maar door de muziek van de taal.’

‘Vanaf mijn prilste tijd heb ik om mij heen verschillende talen gehoord. Mijn vader sprak Duits, mijn moeder drukte zich al naar gelang uit in het Nederlands, Frans en Engels – Duits liet zij al voor de Tweede Wereldoorlog links liggen! En dan waren er natuurlijk nog de vele

wonderbaarlijke talen van de mensen van het land waar ik opgroeide: Hoog-Soendanees, Laag-Soendanees, Midden-Soendanees, het pasar-maleis – dat later de basis zou vormen voor het Bahasa Indonesia –, om er een paar te noemen die alleen al in mijn omgeving dagelijks werden gebruikt. Vandaar dat ik gevoelig ben geworden voor de muziek die een taal ook is, behalve een code waarin men mededelingen overbrengt aan elkaar. Als

kind kon ik al veel afleiden – en dat lukt me nog wel! – uit de muziek van een taal, zonder dat ik de code ook maar enigszins kende.’

‘Wie nu beweert dat het werk van Couperus is verouderd, miskent onder andere die hoogst muzikale kwaliteit ervan. Mensen verouderen, maar kunstwerken niet.’

Muzikale kwaliteit

‘In de boekenkast van mijn ouders stonden boeken in verschillende talen en ik “las” die boeken op mijn manier, van alles door elkaar. “Dat boek begrijp jij nog niet,” werd nooit tegen me gezegd en als het al eens werd gezegd, door een bemoeizuchtige tante of zo, dan was het aan mij toch niet besteed. Want ik hoefde een boek niet te begrijpen, ik had de verhalen die mijn baboe me vertelde, lang geleden, over goden en demonen en geesten, ook nooit begrepen, maar ik had er gretig naar geluisterd en genoten van haar stem, die heel licht en heel donker kon worden. Zó wilde ik ook boeken beleven, zich in mijn hoofd laten afspelen, zoals je ook kunt luisteren naar een stem, of stemmen, of

naar muziek, zonder dat je de betekenis hoeft te begrijpen van het verhaal dat door de klanken, of door woorden, wordt gedragen...'

'Dit is altijd zo gebleven. In alle boeken die mij lief zijn gaat het mij niet om het verhaal, maar in de eerste plaats om de muziek; de stijl, de vorm waarin de inhoud is gevat, zo zou je het kunnen omschrijven, maar dan laat je een raadselachtige component onbenoemd, waarvoor ik ook niets anders weet dan het maar "de stem van het boek" of "de muziek" ervan te noemen.'

'Wie nu beweert dat het werk van Couperus is verouderd, miskent onder andere die hoogst muzikale kwaliteit ervan. Mensen verouderen, maar kunstwerken niet. Het is wel interessant dat men over veroudering van het werk hoort spreken waar het schrijvers betreft, althans hier in Nederland, terwijl men het niet in zijn hoofd zou halen hetzelfde te beweren van bijvoorbeeld schilders en componisten. Rembrandt verouderd? Van Gogh achterhaald? Chopin, Schubert, Mendelssohn bij het oud roest?

De bekoring van het introverte

'Ik vind het prettig te luisteren naar een stem uit een andere tijd, wat dus het geval is als ik Couperus lees. Wat mij bijzonder trof in *Eline Vere*, de eerste keer, en zeker nog sterker bij latere, herhaalde herlezingen, was die merkwaardig zachte, zangerige taal, in een parlando dat als het ware voor zich uit klonk en er niet speciaal luidkeels om vroeg gehoord te worden. Je ving het terloops op. Het was alsof je op straat liep, op een warme

Helga Ruebsamen.
Foto: Ronald Hoeben

avond, en uit een raam een muziekstuk hoorde komen voor piano en viool. En op de muziek kwamen de dingen die gezegd moesten worden vanzelf wel mee, of desnoods dan maar niet, maar dan bleef er toch nog altijd de schoonheid van de klanken.'

'Of ik dus ten tijde van vroege lezing van het werk van Couperus alles tot in de fijne puntjes ook volledig begreep... Dat is de vraag. Wel opende het langzaam mijn ogen, onder meer ook voor een vorm van schoonheid buiten de tekst die ik niet eerder had kunnen zien, omdat ik als "Indisch" kind alles in Holland somber, hard, grauw en koud vond. Den Haag, waar wij waren terechtgekomen, was in mijn ogen een kerkhof waar bleke mensen roerloos achter hun vitrages in feite al vertoefden in het schimmenrijk en wachtten op de Dag des Oordeels. Dankzij mijn kennismaking met het werk van Couperus begreep ik dat dit genuanceerder lag en dat ik mij niet mocht afsluiten voor een sfeer die anders was dan ik was gewend. Er heerste leven in Den Haag, maar men moest het leren zien. Het liet zich echter niet gemakkelijk kennen, want het was allerm minst bont lawaaiig en vrolijk, maar het had zijn eigen schoonheid, de bekoring van het introverte, van schuchterheid, schemering en fluistering.'

Onverschillig en onbehouwen

'Couperus is een leermeester voor mij geweest, in die zin dat hij mij dingen leerde die thuis en op school werden overgeslagen of waarover werd gezwegen. Hij schetste een wereld die ik niet kende, maar waarvan ik beslist wilde geloven dat die zo bestond als hij beschreef.'

'Als ik het nu maar eens simpel hou, en bijna alle manieren waarop liefde zich kenbaar kan maken terzijde schuif en mij beperk tot de simpele liefde voor een stad, een leefomgeving, dan mag ik oprecht beweren dat het beetje liefde dat ik nog voel voor Den Haag mij meer dan een halve eeuw geleden door Couperus is ingegeven. En in Den Haag wordt er hard aan gewerkt ook dát nog te laten verdwijnen, zo onverschillig en onbehou-

wen als er vaak wordt omgesprongen met de subtiele, ingetogen schoonheid van wat uniek Haags is... of in vele gevallen wás. Ik heb wel eens geschreven, bij weer een nieuw ondernemend plan om van Den Haag een wereldstad te maken, dat

'Den Haag had een eigen schoonheid, de bekoring van het introverte, van schuchterheid, schemering en fluistering.'

men zijn best doet om van een verlegen freule een Xaviera Hollander of een Nina Brink te maken. Deze dames verder niet te na gesproken, maar zij zijn nu juist geen rolmodel voor dat bleke, elegante, geheimzinnige en lichtschuwe Den Haag.'

'Dat ik lid ben geworden van het actiecomité voor behoud van Couperus' woonhuis in de Surinamestraat heeft hiermee alles te maken. Ik zou zo graag willen dat er iets bewaard blijft van die specifieke, bijna in zichzelf gekeerde schoonheid die ook karakteristiek is voor Den Haag en die het best wordt uitgedrukt door de omgeving waarin de verhalen van Couperus spelen. En dan gaat het niet eens alleen maar om zijn Haagse verhalen. Het leven dat hij leidde in Den Haag had ook zijn weerslag in zijn andere werk.'

'In de tijd van Couperus was "de buurt van Eline Vere" trouwens een nieuwe buurt, die hij beschreef met aandacht. Zijn hart moet er naar zijn uitgegaan.'

Dit is het tiende deel van een serie vraaggesprekken met literaire auteurs over de betekenis van Couperus voor hun werk.

De wouden van Mykene

Else Otten (1873-1931) was één van de actiefste vertalers van Nederlandstalige literatuur in het Duits. Dankzij haar konden ook Duitstalige lezers kennismaken met het werk van Louis Couperus. De vraag is echter of zij met haar vertalingen de reputatie van de auteur in Duitsland meer goed dan kwaad heeft gedaan.

Door Rein A. Zondergeld

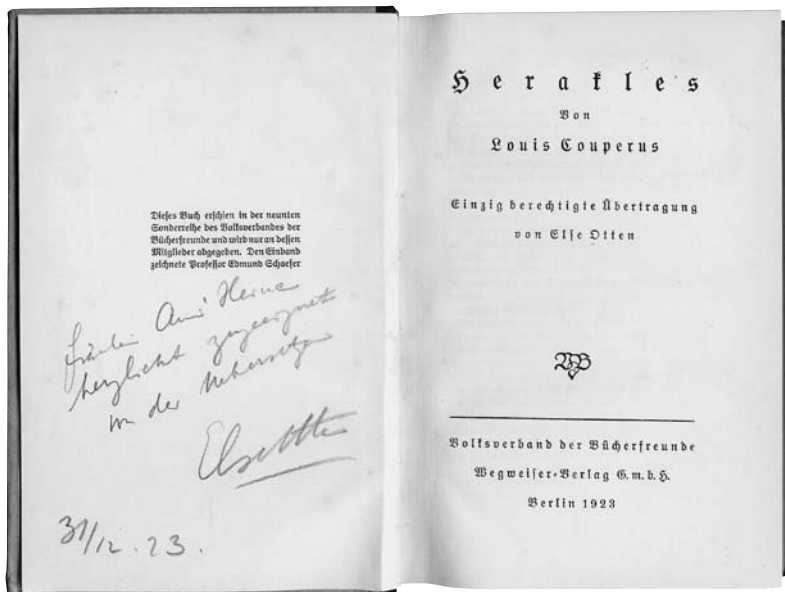
Over Else Otten, die een groot aantal werken van Couperus in het Duits vertaalde, is vrij veel bekend. In zijn voortreffelijke studie *Zulk vertalen is een werk van liefde* (2001) schreef Jaap Grave uitvoerig over haar leven en werk, echter zonder daarbij op de kwaliteit van haar vertalingen in te gaan. Wel deelt hij mee dat Couperus de vertaling van 'Epiloog' heel goed vond¹ en hoe haar opvattingen over het vertalen waren.² Er is een prijs naar haar genoemd en het lijkt erop dat zij het exemplaar is geworden van een bemiddelaar tussen de Nederlandse literatuur en de Duitse lezer.

De vraag of deze roem nu wel zo terecht is, heeft mijn studenten en mij in een werkcollege *Literarisches Übersetzen* binnen de studie Nederlands aan de Georg-August-Universität Göttingen in het zomersemester 2004 beziggehouden. Wij zijn daarbij uitgegaan van Else Ottens in 1923 verschenen vertaling van *Herakles* (1913).³ De keuze viel op dit in Nederland vrij onbekende, maar door de auteur zelf zeer gewaardeerde werk, omdat het in de door Couperus in zijn antieke en mythologische romans gebruikte bloemrijke, de invloed van de Tachtigers tonende stijl vol neologismen geschreven is, die eventueel de geringe populariteit vandaag de dag verklaart.

Wij hebben ons, zoals in dit college gebruikelijk, beperkt tot een enkele bladzijde, in dit geval het begin van de roman. De taak van de deelnemende studenten was om de betreffende passage zo nauwkeurig mogelijk te vertalen. Na een discussie, waarin de verschillende vertalingen met elkaar vergeleken werden, probeerden we tot een uiteindelijke optimale vertaling te komen die in ieder opzicht de moeilijke Couperus-tekst in het Duits ideaal weerspiegelde. Onze vertaling vergeleken we uiteindelijk met die van Else Otten. Op deze manier zou eventueel kunnen blijken waarom de vele Couperus-vertalingen door Else Otten, die ten dele ook nu nog herdrukt worden, in het Duitse taalgebied niet tot een duidelijk beeld van de geniale schrijver Louis Couperus geleid hebben, zoals dat inmiddels al lang in Nederland bestaat. De bedoeling van dit kleine onderzoek is niet een algemene bijdrage tot de steeds populairder geworden vertalingsdiscussie te leveren, maar er veeleer op te wijzen dat een bepaalde (vervlakkende) vorm van vertalen uiteindelijk niet positief voor de vertaalde schrijver – in dit geval Couperus – is.

Vignet op de omslag van de Duitstalige uitgave van *Herakles* (1923)

Titelpagina van de
Duitstalige uitgave
van Herakles (1923)
met links een hand-
geschreven opdracht
van Else Otten.
Collectie Han Peek

Dichterlijk, maar niet origineel

Het ter bestudering uitgekozen fragment,⁴ het begin van hoofdstuk 1 van *Herakles*, luidt als volgt:

Door de dichte wouden van Myzië, waar de zware eikenstammen als een drang van donkere reuzen naderden de blauwe, in de zon breidende zee, dreunde zijn moede, zoekende stap en vertrapte zijn voet de heesters. En de wilde dieren vluchtten en de vogelen fladderden hooger en zijn roep vulde heel het woud met de davering van zijn wanhopige buldering:

– Hylas!

In de verte, waar de rotsen somberden, spotte Echo. Hij hoorde haar spotten, herhalende den lieven naam, klank van muziek, maar klank, die om zijn wanhoop verwerd tot een snerping van smart langs de stammen:

– Helaas! Helaas! O, Hylas!!

Hij was gezonken op door den bliksem getroffen eikenstam en het scheen, hijzelve was een boom, geveld door de bliksemende flitsen des Noodlots. En waar de schuimwitte bron ontwelde uit de rotsen en zich, breede beek, weg baande langs de bleekere berkenboomen, om zich te verliezen in de warreling des wouds, loech als een lachen en parelde, voge-le-hel... dadelijk onderdrukt...

Hij hief het sombere hoofd. Hij had vernomen. Het waren de zich verschuilende nymfen der bron...

– Hylas! riep hij nog eenmaal. Ben je, waar ik het lachen hoor? Waar de nymfen het water doen wellen? Zoo kom éindelijk, want ik zoek al den dag en de nacht! Kom te voorschijn! Vrees niet mijn gramschap maar wil niet langer weg schuilen! Weër zinkt de nacht zwart door het woud, weër duistert de nacht dof over de zee! Er schijnt geen maan door de donkere wolken, en zoo je nog langer toeft, zal je verdwalen en ik zal je verliezen!

Bij Else Otten⁵ luidt de vertaling in het Duits:

Durch die dichten Wälder von Mykenä, wo die schweren Eichenstämme sich gleich einer Schar finsterer Riesen zum blauen, in der Sonne leuchtenden Meer hinabzogen, dröhnte sein müder, suchender Schritt; sein Fuß zertrat das Gesträuch. Und die wilden Tiere flohen davon, und die Vögel flatterten höher empor, wie sein Rufen den ganzen Wald mit dem Schalle seines verzweiflungsvollen Schreies erfüllte:

„Hylas!“

In der Ferne, wo Felsen nur undeutlich verschwommen sichtbar waren, spottete das Echo. Er hörte es spotten, den Namen leise wiederholen, den Namen mit dem melodischen Klang, einem Klang, dem seine Verzweiflung den Ausdruck brennenden Schmerzes verlieh:

„Wehe! Wehe! O Hylas!“

Er war auf einen vom Blitz gefällten Eichenstamm gesunken, und er glich selber einem Baum, den des Schicksals Blitze getroffen hatten. Wo die schaumweiße Quelle dem Felsen entsprang und sich dann als ein breiter Bach an den zarten Birken entlang den Weg bahnte, auf dem sie sich endlich im dichten Walde verlor, da erscholl ein Lachen, hellperlend wie Vogelsang- und verstummte sogleich wieder. Er hob sein umdüstertes Haupt empor. Er hatte es vernommen: das waren die Nymphen der Quelle, die sich vor ihm verborgen hielten.

„Hylas!“ rief er noch einmal, „bist du da, woher ich das Lachen vernehme? Wo die Nymphen die Wasser zerteilen? So komm doch endlich; suche ich dich doch schon den ganzen Tag und die ganze Nacht. Komm hervor, fürchte nicht meinen Groll, verstecke dich nicht länger. Wieder senkt sich die dunkle Nacht. über den Wald, wieder breitet sich die schwarze Nacht über das Meer. Kein Mond schimmert durch die dunklen Wolken, und willst du noch länger säumen, so wirst du dich verirren, und ich werde dich verlieren!“

Dit mag weliswaar goed klinken, maar het is in werkelijkheid ver van de oorspronkelijke tekst verwijderd, omdat Otten alles wat daarin ongebruikelijk is – en typerend voor Couperus – in een Duits vertaald heeft dat wel dichterlijk, maar niet origineel aandoet.

Rotstift

Voordat ik overga tot een bespreking van de details volgt nu eerst de *optimale* vertaling van mijn studenten en mij, dat wil zeggen het conglomeraat van de verschillende door de studenten gemaakte vertalingen dat na discussie is ontstaan:⁶

Durch die Wälder von Mysien, wo die schweren Eichenstämme wie eine Andrängung dunkler Riesen sich näherten dem blauen in der Sonne sich weit ausstreckenden Meere, dröhnte sein müder, suchender Schritt und zertrat sein Fuß die Sträucher. Und die wilden Tiere flüchteten und die Vögel flatterten höher und sein Ruf erfüllte ganz den Wald mit dem Donnern seines verzweifelten Brüllens:

– Hylas!

In der Ferne, wo die Felsen dunkelten, spottete Echo. Er hörte sie spotten, den lieben Namen wiederholend, Klang von Musik, aber Klang, der aus Verzweiflung entartete zu einem Gellen von Schmerz entlang der Stämme:

– Oh Weh! Oh Weh! Oh, Hylas!

Er war gesunken auf einem vom Blitz getroffenen Eichenstamm und es schien, er selbst wäre ein Baum, gefällt durch die zuckenden Blitze des SCHICKSALS. Und wo die schaumweiße Quelle aus den Felsen entwellte und sich, breiter Bach, einen Weg bahnte entlang den bleichen Birkenbäumen, um sich zu verlieren in den Wirren des Waldes, gluckste wie ein Lachen und perlte, vogelhell...sofort unterdrückt.

Er hob das düstere Haupt. Er hatte vernommen. Es waren die sich verbergenden Nymphen der Quelle...

– Hylas! rief er noch einmal. Bist Du, wo ich das Lachen höre? Wo die Nymphen das Wasser erwellen? So komm endlich, denn ich such schon den Tag und die Nacht! Komm zum Vorschein! Fürchte nicht meinen Grimm, verstecke Dich doch nicht länger! Wieder sinkt die Nacht schwarz durch den Wald, wieder düstert die Nacht dumpf übers Meer. Es scheint kein Mond durch die dunklen Wolken und wenn Du noch länger weilst wirst Du Dich verirren und ich werde Dich verlieren!

Dit klinkt, tenminste voor Duitse oren, heel wat ongebruikelijker. De lector van een Duitse uitgeverij die zich met deze vertaling geconfronteerd zou zien, zou onmiddellijk naar de *Rotstift* grijpen en veranderingen aanbrengen, of hij nu Nederlands zou kennen of niet. De vertaler zou kunnen tegenwerpen dat hij in zijn Duitse versie alleen maar poogde de Duitse lezer dát te laten opvallen wat de Nederlandse lezer bij het lezen van het origineel ook in het oog sprong.

Voordat ik een aantal voorbeelden geef die de verschillen tussen beide Duitse versies duidelijk maken, wil ik graag iets vertellen over mijn eigen ervaring met het vertalen van Couperus voor een Duitse uitgever. In de door mij samengestelde en door Holger E. Wiedenstried uit het Nederlands vertaalde bundel met Nederlandse fantastische verhalen, *Fieberreigen*, die 2006 bij de Berlijnse uitgever Klaus Wagenbach verscheen, bevindt zich onder andere het bekende Couperus-verhaal 'De binocle', dat natuurlijk wel een aantal ty-pisch Couperiaanse stijlfiguren vertoont, maar, in tegenstelling tot bijvoorbeeld *Herakles*, zeker niet tot de *moeilijke* Couperus gerekend mag worden. Toch bleek de uitgever, die de bundel oorspronkelijk wilde uitgeven, zo geschokt door het Duits van de heer Wiedenstried, dat geheel en al mijn goedkeuring kon wegdragen, dat hij het verhaal liet bewerken door een lector, die geen Nederlands kende en alleen de taak had om van 'Das Opernglas' gestroomlijnd Duits te maken. Zodoende kwam de bundel uiteindelijk terecht bij de uitgeverij Wagenbach die bereid was de vertaling te laten zoals deze was. Een anekdote met gelukkig een *happy end*, die niettemin kan verduidelijken met welke moeilijkheden een vertaler van Couperus in het Duits (en waarschijnlijk ook in andere talen) te kampen heeft!

Fouten, weglatingen en vervlakkingen

Het is in het beperkte bestel van dit onderzoek onmogelijk ieder verkeerd detail van Ottens vertaling van *Herakles* aan te tonen. Ik beperk me hier tot enkele typerende voorbeelden uit de roman, die als *pars pro toto* van al haar Couperus-vertalingen moeten dienen; ergere missers treffen we bijvoorbeeld aan in haar versie van *De berg van licht*. Er zijn drie categorieën te onderscheiden: de werkelijke fouten, die zeldzaam zijn, de weglatingen en de vervlakkingen, die helaas karakteristiek voor haar stijl zijn.

Dadelijk in de eerste zin vindt men een voorbeeld van een duidelijke fout. Bij Couperus staat 'Myzië', een landstreek in het noordwesten van Klein-Azië. Daarvan maakt Otten 'Mykenä', dat wil zeggen Mykene, de stad van koning Agamemnon die door Perseus

gesticht werd. De goede Duitse vertaling is 'Mysien'. De meest opvallende weglating is 'lieven' in 'den lieven naam', bij Otten alleen nog maar 'den Namen'. Het ligt voor de hand aan te nemen dat Otten hier het erotische aspect van de verhouding tussen Herakles en zijn jeugdige geliefde Hylas wilde afzwakken, zoals ze dat in *De berg van licht* op nog veel rigoureuzere wijze gedaan had.

Wat de vervlakkingen betreft: deze treden in verschillende gedaantes op. Een syntactische vervlakking vinden wij al in de eerste alinea, waar Couperus op de voor hem typerende wijze het werkwoord 'naderen' naar voren schuift, terwijl Otten het door haar gekozen en allerminst overtuigende 'hinabzogen' – wat duidelijk iets anders is – dáár plaatst waar het gebruikelijk is. De allitererende 'drang van donkere reuzen' in dezelfde alinea wordt afgevlakt tot een clichématige, niet meer allitererende 'Schar finsterer Riesen'. En ga zo maar door. De lezers van *Arabesken* kunnen verder zelf vergelijkingen maken en – naar ik aanneem – geschokt zijn door dat alles wat bij Otten verloren gaat.

Nog twee, niet zo opvallende voorbeelden: het zo belangrijke 'Noodlot' schrijft Couperus met een grote beginletter om de betekenis te onderstrepen. Omdat in het Duits ieder zelfstandig naamwoord met een grote beginletter geschreven wordt, moet voor de vertaling een andere oplossing gevonden worden: 'SCHICKSAL', dat wil zeggen: alle letters van het woord in kapitaal! Zo komt Couperus, ook in de kleinste maar allerminst onbelangrijke details tot zijn recht. En wat te zeggen van 'loech als een lachen', ongetwijfeld de vreemdste passage van dit tekstfragment. Bij Otten vinden we alweer een cliché-uitdrukking: 'da erscholl ein Lachen', waarbij bovendien opnieuw de alliteratie ontbreekt. 'Gluckste' is weliswaar niet zo mooi, maar is 'loech' dat dan wel? En dan al die ontbrekende neologismen: zo verwordt 'somberden' tot 'nur undeutlich verschwommen sichtbar waren'. Dat zijn maar liefst vijf weinig zeggende, omschrijvende woorden in plaats van één treffend werkwoord dat toch met 'dunkelten' precies weergegeven kan worden.

En wat Echo betreft: die verliest haar persoonlijkheid van nimf en wordt tot niets anders dan de gebruikelijke naar haar vernoemde echo, hoewel juist hier haar verwantschap met de bronnimfen zo belangrijk is.

Otten maakt van een zeer persoonlijke stijl een verzameling van literaire clichés die geen Duitse lezer vermoeid zullen hebben. Zo werd Couperus de *Unterhaltungsschriftsteller* die hij niet is, en zo kan een vervlakkende vertaling tot het vergeten van een geniaal schrijver leiden. Pas vandaag de dag zijn enkele vertalingen verschenen die zijn werk recht doen wedervaren.

De Else Otten Übersetzerpreis zou eerder voor een *slechte* dan voor een *goede* vertaling in het Duits verleend moeten worden! 🐷

Noten

1. Jaap Grave, *Zulk vertalen is een werk van liefde. Bemiddelaars van Nederlandstalige literatuur in Duitsland 1890-1914*. Nijmegen, 2002, p.131.
2. Idem, p.191-194.
3. Louis Couperus, *Herakles*. Einzig berechtigte Übersetzung von Else Otten. Berlin, 1923.
4. Louis Couperus, *Herakles. Volledige werken Louis Couperus*, deel 34, p.5-6.
5. Louis Couperus, *Herakles*. Berlin, 1923, p.5-6.
6. De deelnemende studenten aan dit college in het zomersemester 2004 aan de Georg-August Universität Göttingen waren: Beatrice Kundrus, Tomma Mesch, Donata von Nérée, Uschi Nowak, Jens.

Enige aantekeningen bij publicaties over de collectie-Eekhof

Dat drie openbare instellingen de bijzondere collectie *Sine Qua Non* hebben kunnen verwerven, is een enorme aanwinst voor het Couperus-onderzoek. Deze verzameling van en over één van de grootste en meest veelzijdige moderne schrijvers van dit land is nu voor iedereen toegankelijk. De eerste artikelen over de collectie zijn inmiddels gepubliceerd, maar deze blijken niet altijd even zorgvuldig.

Door Evert Paul Veltkamp

De collectie-Eekhof, met onder andere vrijwel alle boeken van en over Louis Couperus in zo veel mogelijk varianten, wordt wat hagiografisch, maar vooral vol fouten beschreven door met name H.T.M. van Vliet in maar liefst drie artikelen in *De Parelduiker*.¹ Hoewel de collectie werkelijk fenomenaal is, wordt echter ook hier weer de mythe in stand gehouden als zou Eekhof vrijwel alles tegen elke prijs aanschaffen. Wie, zoals ik vanaf mijn zeer jonge jaren in 1981, volgt wat er publiekelijk op Couperus-gebied wordt aangeboden, weet dat veel ook aan Eekhof voorbijging; een nuance die de artikelen van Van Vliet volstrekt mist. Evenmin is het juist dat de laatste 'als enige' deze collectie heeft mogen inzien.²

Repertorium

Als bezorger van de *Volledige Werken Louis Couperus* (VWLC) bleek Van Vliet al slecht op de hoogte van essentiële zaken, zoals het door Marijke Stapert-Eggen verzorgde *Repertorium Louis Couperus* (hierna: repertorium),³ ook al wordt er in ieder deel van de VWLC nota bene naar verwezen. Zo wordt in het repertorium bijvoorbeeld melding gemaakt van het handschrift van *De legende van den gelen diamant*, dat zich in de openbare collectie van het *Archief en Museum voor het Vlaams Cultuurleven* te Antwerpen bevindt; aan de redactie van de VWLC is dat geheel onbekend.⁴ Dit geldt overigens voor nog een handschrift, namelijk *Larensche manieën*, dat zich volgens het repertorium in particulier bezit bevindt; de VWLC maken ook van dit handschrift geen enkele melding.⁵

Het repertorium vermeldt eveneens dat *Kantekleer* 'niet aanvaard [werd] voor uitgave door De Wereldbibliotheek i.v.m. overbelast programma (brief van De Wereldbibliotheek aan Louis Couperus 15-2-1923, archief De Wereldbibliotheek (LMD)'. Van Vliet beweert echter: 'Het was niet bekend dat Couperus het ter publicatie heeft aangeboden aan de Wereldbibliotheek.'⁶

Even onwaar is de opmerking dat Eekhof 'nooit toestemming heeft willen geven voor losse publicaties van bijvoorbeeld één brief'.⁷ Van de drie brieven die Couperus aan Van Oss schreef, werd er één los gepubliceerd, voor het eerst in 1984.⁸

Het repertorium geeft in zijn overzicht van titels en bronnen van Louis Couperus ook vaak referenties naar de collectie-Eekhof. Daarbij gaat het dan om verschillende publicaties die tussen 1885 en 1980 van Couperus zijn verschenen.⁹ De collectie wordt genoemd wanneer publicaties zich in geen enkele openbare collectie bevinden, en gek genoeg betreft dat zelfs relatief recente drukken als de negende, elfde en twaalfde van

De stille kracht uit 1973 en 1974. Hiermee wordt aangetoond dat de redactie van het repertorium in de persoon van Marijke Stapert-Eggen al veel eerder toegang kreeg tot de Eekhof-collectie dan Van Vliet.

Hoewel ik zelf nooit de collectie in Leiden heb kunnen aanschouwen, kreeg ook ik 'inzage' in twee opdrachtexemplaren die Couperus aan Herman Roelvink heeft geschonken, namelijk *Van en over mijzelf en anderen*, tweede deel, en *Uit blanke steden onder blauwe lucht*. Deze opdrachten werden verwerkt en eerder gepubliceerd in mijn uitvoerige essay over de relatie tussen de beide schrijvers.¹⁰ Dus ook hier is er geen sprake van een exclusief privilege van Van Vliet op inzage van de collectie.

Niet aangeschaft

José Buschman suggereert in haar artikel over de collectie *Sine Qua Non* al evenzeer dat Eekhof alles kocht, door te melden dat het

familieservies dat ooit in het bezit was van Couperus vorig jaar onverkocht bleef bij Sotheby's, iets dat onder het actieve aankoopbewind van Eekhof onbestaanbaar zou zijn geweest.¹¹

Maar er is veel meer dat in de loop der jaren *niet* door Eekhof is aangeschaft. Zo kocht hij in 1981 niet de familiebijbel, waarin de vader van Couperus de naam van Louis Marie Anne na diens geboorte bijschreef onder die van de andere kinderen.¹² Wat Eekhof ook niet aanschafte, was de volledige collectie werk- en nethandschriften van Gerard Reve's tekst *Het geheim van Couperus*, zoals door hem uitgesproken bij de presentatie van de eerste twee delen van *de VWLC* in 1987; deze werd ter veiling aangeboden op 22 mei 1996, maar bleef onverkocht.¹³ De handschriften van *Larensche manieën*, *Pierrot* en *De moord op den optimist* werden ook niet door Eekhof aangeschaft.¹⁴ Evenmin verwierf hij de stoelen en prullenbak uit Couperus' bezit, afgebeeld op één van de vele bekende 'Hartelijk dank!'-kaarten uit 1923.¹⁵ Nog in mei 2005 kocht hij op een veiling *niet* het handschrift (uit het bezit van Boudewijn Büch) van het meer dan drakerige feuilleton *De oermensch en de complicatie der dingen* en bij diezelfde veiling evenmin één van de zeer zeldzame, in de catalogus zelfs als (ten onrechte) *uniek* aangeduide variant van het enige tijdens het leven van Couperus bibliofiel verschenen werk, namelijk de halffinnen editie van *De ode*.¹⁶ Kortom: niet alles kwam in Eekhofs handen. En dan ben ik hier ook niet eens volledig!¹⁷

De editie in perkamenten band van
De boeken
der kleine zielen

Van Vliet suggereert ook dat Couperus' eigen exemplaar van *De boeken der kleine zielen* zich sinds 1981 in de collectie *Sine Qua Non* bevindt. Hieruit blijkt dat Van Vliet niet op de hoogte is van de veilinggeschiedenis. Ook ikzelf heb in 1981 met deze prachtextemplaren in mijn handen gestaan.¹⁸ Dit eigen exemplaar van de perkamenten editie werd toen inderdaad verkocht voor 7.500 gulden, maar twee jaar later werd het bij hetzelfde veilinghuis opnieuw aangeboden, en ging het waarschijnlijk toen pas over in de handen van ds. Eekhof.¹⁹

Nuancering

Maar goed, de collectie is rijk genoeg. Van Vliet heeft die dus met name gebruikt voor zijn overzicht van Couperus' werken die verschenen tussen 1884 en 1925, maar zich helaas – zoals wel vaker – nogal eenzijdig gebaseerd op de hem (over)bekende én gemakkelijk bereikbare bronnen.²⁰ Verder meldt Van Vliet op pagina 9 van *De Parelduiker* dat hij voor de VWLC ook het feuilleton over Vitruvius raadpleegde bij Eekhof. Dit feuilleton, zo meldt voetnoot 10 bij dit artikel, verscheen in deel 49 van de VWLC, getiteld: *Ongebundeld werk*. Merkwaardig genoeg maakt de verantwoording van dit deel helemaal geen melding van dit handschrift onder het hoofdstuk Bronnen, deel A: manuscripten! Al even merkwaardig is dat in de lijsten van correcties en varianten wél gerefereerd wordt aan dat 'niet bestaande' handschrift.²¹ Maar dit deel is misschien sowieso niet het meest betrouwbare van de VWLC. Ook het handschrift van *Larensche manieën*, vermeld in het repertorium, blijft hier onbekend aan de redactie. Al eerder heb ik uitgebreid betoogd dat ik me afvraag of Van Vliet voor het deel *Ongebundeld werk* wel de juiste keuze voor de basistekst heeft gemaakt.²²

Hiervoor heb ik getracht aan te geven dat de artikelen in *De Parelduiker* over de Eekhofcollectie deels fouten en onbetrouwbaarheden bevatten, dan wel nuancering behoeven. Dat laat onverlet dat we ons verheugen op de nadere bestudering van de schitterende verzameling *Sine Qua Non*, die in de toekomst wellicht nog veel mooie publicaties over het werk van Couperus zal opleveren. 🍷

Noten

1. Zie *De Parelduiker* 12 (2007), nr.1.
2. Zie p.10: 'Ik [=Van Vliet] beschouw het nog altijd als een voorrecht dat ik als enige ooit toegang tot de collectie heb gekregen.'
3. Zie Marijke Stapert-Eggen, *Repertorium Louis Couperus*. Amsterdam, 1992. Drie delen. Overigens wordt in de delen van de VWLC verschenen na de publicatie van dit repertorium nooit naar deze officiële titel verwezen.
4. Het is door ondergetekende voor het eerst naar het handschrift bezorgd, zie: *Louis Couperus, De legende van den gelen diamant. Voor het eerst bezorgd naar het handschrift door Evert Paul Veltkamp*. Brussel, 2000.
5. Zie noot 22.
6. Zie p.119 van deel A van het repertorium; zie Van Vliet in noot 16 op p.32 in *De Parelduiker*.
7. Zie Van Vliet in *De Parelduiker* op p.9.
8. Van Vliet verwijst merkwaardig genoeg voor de publicatie van deze brief naar de biografie van Couperus door Bastet, en niet naar de eerste afzonderlijke publicatie als eerste uitgave in de serie Reigerscahiers uit 1987, noch naar de allereerste publicatie in een tijdschrift in 1984. Toen was de brief al in 'particulier bezit te Leiden', dus zeker in de collectie-Eekhof. Zie: Louis Couperus, *Waarde Van Oss. Een onbekende brief van Louis Couperus*. Utrecht, 1987 en Frédéric Bastet, *Louis Couperus. Een biografie*. Amsterdam, 1987.
9. Merkwaardig genoeg geeft het repertorium niet een verwijzing naar het zich in de Eekhof-collectie bevindende handschrift over Vitruvius. Mogelijk is het pas daarna in diens bezit gekomen.

10. Zie hiervoor Evert Paul Veltkamp, *Louis Couperus en Herman Roelvink*. Brussel, 1998. Dit is met 32 pagina's het meest uitvoerige essay over hun relatie, maar Van Vliet negeert systematisch dit in verschillende openbare collecties bevindende werk. Ten eerste wordt het niet genoemd op p.346 van Frédéric Bastet, *Al die verloren paradijzen... Van en over Louis Couperus*. Amsterdam, 2001 (in de voetnoot wordt alleen verwezen naar een artikel van mijn hand waarin slechts op één onderdeel uit dat essay wordt ingegaan). Maar ook in het laatste nummer van *De Pareduiker* verwijst Van Vliet naar het volstrekt onvolledige artikel over hun vriendschap van zijn eigen hand, dat immers niet meer geeft dan de correspondentie tussen hen (zie noot 11 op p.21).
11. Eekhof had toen al zijn Couperus-collectie verkocht.
12. Zie *Auction sale of miscellaneous books*. Amsterdam, A. L. Van Gendt, Tuesday June 30th, 1981 (lotnummer 770).
13. Zie *Auction sale of book and prints*. Haarlem, Bubb Kuyper, Wednesday 22 and Thursday 23 May 1996 (lotnummer 739; schatprijs: 8.000 - 9.000 gulden). Een deel van dit lot belandde later bij *Antiquaraat Aenigma*, zie catalogus 10 van dit antiquariaat (december 2004), loten 139A en 139 B.
14. Zie *Veilingcatalogus 25/II: Letterkunde, theater, muziek, kunst, Nederlandse manuscripten en documenten 1915-1985*. Haarlem, Bubb Kuyper, 26 november 1996 (lotnummers 14 en 15). Zie ook: Evert Paul Veltkamp, 'Cultuurcollectie.' In: *NRC Handelsblad* 1996, 3 december.
15. Zie *veilingcatalogus European sculpture, early furniture and works of art. Amsterdam, Sotheby's, Tuesday, December 19, 2000* (lotnummer 253). Zie ook Menno Voskuil, 'De stoelen van Couperus.' In: *Arabesken* 9 (2001), nr.17, p.22-23. (Overigens bevinden deze zich inmiddels niet meer in het bezit van het antiquariaat Fokas Holthuis.)
16. Zie *veilingcatalogi Bubb Kuyper, Tuesday 31 May, Wednesday 1 June and Thursday 2 June 2005* (lotnummers 2241 resp. 1119). In de Eekhof-collectie bevinden zich vier van de zes bekende varianten van *De ode*. Zie over al deze varianten: Evert Paul Veltkamp, 'Een onbekende uitgave van Louis Couperus' *De Ode*.' In: *De Boekenwereld* 23 (2006-2007), nr.2 (december 2006), p.81-83.
17. Zie bijvoorbeeld ook wat in de loop der tijd is verworven door het Louis Couperus Museum, zoals een getekende stamboom van de familie Couperus, tekeningen opgedragen aan Couperus en de originele tekeningen van Vaarzon Morel voor een geïllustreerde uitgave van *Majesteit*.
18. Zie *Nederlandse en Vlaamse letterkunde en boekkunst*. Utrecht, J. L. Beijers, 23 juni 1981 (lotnummer 242) en: [Evert Paul Veltkamp], 'Exorbitante prijzen op litteraire veiling.' In: *Nederlands Dagblad* 1981, 26 juni. We gaan er hier overigens maar aan voorbij dat deze exemplaren al in de jaren 1960 werden aangeboden door Antiquariaat Schuhmacher te Amsterdam en toen dus niet zijn aangekocht door Eekhof.
19. Zie *Nederlandse en Vlaamse letterkunde. Utrecht, J. L. Beijers, 14 juni 1983* (lotnummer 157).
20. Zie H.T.M. van Vliet, *Versierde verhalen. De oorspronkelijke boekbanden van Louis Couperus' werk [1884-1925]*. Amsterdam/Antwerpen, 2000, en voor kritiek daarop: R.J.A. te Rijdt, 'De ontwerpen voor boekbanden van Louis Couperus' werk in het Rijksprentenkabinet, Amsterdam: een addendum bij H.T.M. van Vliet, *Versierde verhalen. De oorspronkelijke boekbanden van Louis Couperus' werk [1884-1925]*.' In: *De Boekenwereld* 18 (2001-2002), nr.2 (december 2001), p.84-99; en Rob Aardse, 'Reactie van een lezer.' In: idem, p.100-101.
21. Zie *Louis Couperus, Ongebundeld werk. Volledige Werken Louis Couperus*, deel 49, p.1061 en 1065.
22. Zie *Louis Couperus. Larensche manieën. Bezorgd door Evert Paul Veltkamp*. Brussel, 1998 (en dan speciaal de verantwoording waarin mijn keuze voor een andere basistekst dan die Van Vliet wordt beargumenteerd).

Nieuwsbrief Louis Couperus Museum

Het Louis Couperus Museum maakt op dit moment spannende tijden mee. Zoals u elders in deze Arabesken kunt lezen, ijvert het actiecomité ervoor om het pand te verwerven en te behouden als cultureel erfgoed van ons land. Wordt dit de nieuwe behuizing van ons museum? Intussen vertellen wij u over de plannen van het Louis Couperus Museum zelf.

Invloed

Het Louis Couperus Museum constateert met trots dat tentoonstellingen in verband met Couperus' werk en leven in andere musea een uitwerking krijgen op grotere schaal. Van april tot augustus was in Museum Het Valkhof te Nijmegen een grote overzichtstentoonstelling te zien over Antoon van Welie, de Haagse schilder die ook Louis Couperus portretteerde. Het Louis Couperus Museum nam in 2003 het initiatief tot de eerste

twee exposities, samen met Museum Mesdag, sinds de dood van de schilder in 1954.

In Leeuwarden loopt momenteel een overzichtstentoonstelling over de beeldhouwer en geestverwant van Couperus, Pier Pander, aan wie het Louis Couperus Museum in 1999 een succesvolle tentoonstelling wijdde.

In september van dit jaar verscheen de debuutroman van Sophie Zijlstra, getiteld *Mevrouw Couperus*. In 2001-2002 wijdde het Louis Couperus Museum een tentoonstelling aan Elisabeth onder de titel: *Elisabeth Couperus-Baud. De vrouw achter de schrijver*.

Wij zijn zeer verheugd over de respons die de inspanningen van het Louis Couperus Museum in de buitenwereld heeft. Het betekent dat onze arbeid serieus genomen wordt. ♡

Bezoekers

Het lukt het Louis Couperus Museum al voor het Helfde jaar behalve terugkerende ook nieuwe bezoekers te trekken. Dit is deels een gevolg van de steeds wisselende thema's van de exposities, die iedere keer een ander soort publiek aanspreken. Het is echter een illusie te hopen ook nieuwe Nederlanders of schooljeugd aan te trekken. Voor het gros van de nieuwe Nederlanders is de 'hoge' Nederlandse literatuur voorlopig nog een stap te ver. En wat de schooljeugd betreft: daar staat het huidige curriculum een vroege kennismaking met de literatuur in de weg.

Op een ander terrein is er echter wel winst te boeken en dat betreft enerzijds degenen die in Den Haag en de Haagse geschiedenis geïnteresseerd zijn en anderzijds de ouderen, de mensen met tijd en interesse voor lezen. Die groep zien we groeien; daarvan getuigt ook het grote aantal aanvragen voor groepsbezoek in het Louis Couperus Museum. De bloeiende leesclubcultuur in ons land zorgt ook voor een aanwas van bezoekers. De senioren vormen een 'groeigroep', zo lezen we dagelijks in de krant. Voor het museum vormen ze een uitdaging, juist ook omdat er bij hen behoefte aan verdieping bestaat.

De onlangs door het Letterkundig Museum en de Koninklijke Bibliotheek verworven collectie *Sine Qua Non* levert het museum nog steeds een schat aan nieuw materiaal. Vertrekpunt van de exposities van het Louis Couperus Museum is idealiter steeds een verwijzing naar de actualiteit. 🐞

ZOMER 2007

De grenzen der betamelijkheid. Vrouwen en lezen rond 1900

Lezen, vrouwen en Couperus: het bleek een schot in de roos. De zomertentoonstelling *De grenzen der betamelijkheid, vrouwen en lezen rond 1900* mocht zich verheugen in een overweldigende belangstelling. Veel leesclubs namen de expositie in hun jaarprogramma op. Wij hadden ons met nadruk op deze categorie gericht en werden voor die inspanningen beloond.

Drie zaterdagochtenden waren speciaal gereserveerd voor de donateurs en Amices. 🐞

Nieuwe tentoonstellingen

22 NOVEMBER 2007 - 18 MEI 2008

Van oude mensen en nieuwe dingen

(...) Den volgende morgen, heel vroeg, in den mistigen wintermorgen, daar hotste de 'kachel' poeffende en puffende en kanonknallende aan over de Kerkhoflaan, en hield stil voor Van der Welcke's deur, met nerveuze longschokken nazuchtende als om van vermoeienis op adem te komen, en dit vehikel als van levend en ademend ijzer, in zijn essence-stank, die als was de zure lucht van zijn zweet, verzamelde een groepje slagtersjongens en sina's-appelen-joden rondom zich heen.

(Uit: *De boeken der kleine zielen, deel II: Het late leven. Volledige Werken Louis Couperus*, deel 19 p.352-353)

De Boekenweek van 2008 wordt gewijd aan het thema 'Van oude mensen. De derde leeftijd en de letteren'. Hierop vooruitlopend is in het Louis Couperus Museum nu een tentoonstelling te zien die deels gewijd is aan de roman waaraan de titel

van de Boekenweek is ontleend: *Van oude mensen, de dingen, die voorbij gaan...*

Oude mensen spelen een belangrijke rol in de boeken van Louis Couperus. Maar hoewel de schrijver zichzelf met de gebruikelijke zelfspot een 'passatist' noemde, was hij eigenlijk heel modern voor zijn tijd. Actuele ontwikkelingen zoals anarchisme, vredesbeweging, vrouwenemancipatie en de Boerenoorlog komen in zijn boeken van meet af aan aan de orde. Nieuwe technische uitvindingen zoals elektrisch licht, de telefoon, de fiets, de auto en het vliegtuig vinden we direct al in zijn romans. Deze ogenschijnlijk ouderwetse Haagse dandy was in werkelijkheid een heel modern mens.

De tentoonstelling wil deze paradox – niet de enige in leven en werk van de auteur – aan het licht brengen en visualiseren. In de eerste kamer van het museum wordt het thema 'Oude mensen' in het werk van de schrijver gevisualiseerd. Hier worden schilderijen getoond die de ouderdom tot onderwerp hebben, en illustraties uit het werk van Couperus

Affiche voor de Aviatie-week in Nice in april 1910, waar Couperus in korte arabesken het gelijknamige feuilleton over publiceerde.
Ontwerp: Charles Léonce Brosse

met ditzelfde thema. In de tweede ruimte wordt aandacht besteed aan de 'nieuwe dingen' in de romans van Couperus. Hier zijn onder andere affiches van fietsen, automobielen – of 'kachels' zoals Couperus ze noemde – en 'aeroplanen' te zien. Waar mogelijk worden de objecten zelf getoond. Een vroege 'kinematograaf' en telefoons of 'kletsbellen', alsmede een aantal schilderijen van hoe daarmee rond 1900 omgegaan werd, geven een interessant tijdsbeeld. Illustraties van anarchisme, de Boerenoorlog, de vrouwen- en vredesbeweging completeren de tentoonstelling.

Ook zal een aantal tot nu toe onbekende uitgaven en vertalingen van de roman *Van oude mensen, de dingen, die voorbij gaan...* uit de collectie *Sine Qua Non* te zien zijn.

De expositie kwam mede tot stand dankzij een genereuze bijdrage van de Van Panhuys Stichting.

MEI – NOVEMBER 2008

Louis Couperus en de monarchie (werktitel)

Koningin Beatrix wordt in januari 2008 zeventig jaar. Over vermoedelijk niet al te lange tijd zal zij plaatsmaken voor haar zoon, kroonprins Willem Alexander. Twee redenen waarom het Louis Couperus Museum zich voorstelt om volgende zomer een tentoonstelling te organiseren waarin Couperus' visie ten aanzien van de monarchie centraal staat.

Begin jaren 1890 schreef Louis Couperus drie boeken: de romans *Majesteit* en *Wereldvrede* en de korte novelle *Hooge Troeven*. Deze zogenaamde koningsromans, destijds de populairste boeken uit het oeuvre van de Haagse romancier, spelen zich af in het fictieve keizerrijk Liparië. Zij vormen het vertrekpunt van de tentoonstelling. Een selectie uit de geïllustreerde pers van Couperus' tijd laat zien dat hij zich voor deze werken zeer nauwkeurig documenteerde. Hij was goed op de hoogte van het wel en wee van de Europese vorstenhuizen en gebruikte deze kennis om het fictieve keizerrijk vorm te geven. De hoofdpersoon, kroonprins Othomar, vertoont bijvoorbeeld opvallende overeenkomsten met contemporaine troonopvolgers als Rudolf van Habsburg, Nicolaas Romanov en de Prins van Oranje. Ook de problemen waar veel monarchieën destijds mee kampten, zoals de roep om hervormingen, politieke

Pagina uit een prospectus voor de uitgave van *Majesteit*, met een tekening van W.F.A.S. Vaarzon Morel

spanningen, anarchistische aanslagen en het uitsterven van de dynastie, krijgen in Couperus' keizerrijk een plaats.

De tentoonstelling toont niet alleen welke informatie Louis Couperus gebruikte voor zijn koningsromans, maar geeft ook een beeld van Couperus' eigen visie op de monarchie. De illustraties die voor *Majesteit* werden vervaardigd, zijn in dit opzicht interessant materiaal. Een album met door een familielid bijgehouden vorstelijke stambomen demonstreert het belang dat door de omgeving van de schrijver aan de monarchie werd gehecht. En ook dit keer zal weer een aantal nieuwe objecten uit de collectie *Sine Qua Non* worden getoond.

Deze expositie werd voorbereid door Pepijn Reeser, student geschiedenis aan de Radboud Universiteit te Nijmegen. Hij is de schrijver van de scriptie 'Louis Couperus en de monarchie'. Het onderzoek werd gedaan onder leiding van Martijn Icks, die een aantal jaren geleden in het Couperus Museum de tentoonstelling *De weifelende sekse* maakte. ♣

Commissaris sponsoring

Het verheugt ons te kunnen aankondigen dat het bestuur van de stichting Louis Couperus Museum met ingang van 1 juli 2007 is verrijkt met een 'commissaris sponsoring': drs. B.J. Gen. De heer Gen trad na zijn studie economie aan de Universiteit van Amsterdam in dienst bij het Ministerie van Financiën, waar hij in binnen- en buitenland verschillende functies vervulde als beleidsadviseur. In ons bestuur zal Gen zich bezighouden met de noodzakelijke versterking van de sponsoring van het museum. Geïnteresseerde lezers worden van harte uitgenodigd om zich via het museum met hem in verbinding te stellen om de mogelijkheden tot fiscaal gunstige sponsoring nader te bespreken. 🐾

Erratum

De nieuwe secretaris van het bestuur van de stichting Louis Couperus Museum, de heer mr. S.F. Schütz, is raadsheer in het Gerechtshof te Amsterdam (en niet, zoals vermeld in de vorige *Nieuwsbrief*, raadsheer in Amsterdam). 🐾

Presentatie Mevrouw Couperus

Op woensdag 5 september werd in het Louis Couperus Museum de roman *Mevrouw Couperus* van Sophie Zijlstra gepresenteerd. De auteur Helga Ruebsamen, die elders in deze *Arabesken* aan het woord komt, nam het eerste exemplaar in ontvangst. Het werd een aangename bijeenkomst aan het eind waarvan ook Arnold Heertje nog even het woord voerde om aandacht te vestigen op het belang van het behoud van het Couperus-huis.

Een paar dagen voor de officiële presentatie had recensent Arjan Peters in *de Volkskrant* het debuut van Zijlstra al zeer lovend besproken. Die snelle bespreking is een compliment aan de schrijfster. Een debuut heeft vaak moeite om op te vallen in de grote stroom nieuwe boeken die jaarlijks verschijnt. Zo niet in dit geval.

En wat de stijl betreft: het is opvallend hoe trefzeker Zijlstra het historische onderwerp in moderne taal – met een vleugje Couperus – heeft vormgegeven. Het boek is een productie van uitgeverij Contact en

kost € 16.90. Het is – behalve in de reguliere boekhandel – natuurlijk ook te verkrijgen in het Louis Couperus Museum. 🐾

Uitnodiging

Graag willen wij opnieuw de Amices van het Louis Couperus Museum uitnodigen om op twee zaterdagen, van 11.00 - 12.30 uur, de huidige tentoonstelling *Van oude mensen en nieuwe dingen* te komen bekijken. De keuze is aan u: zaterdag 22 december 2008 of zaterdag 15 maart 2008. U kunt uiteraard introducés meenemen. U wordt ontvangen met koffie en thee en er zal een voordracht gehouden worden over het onderwerp van de tentoonstelling. De toegang is gratis voor Amices (maar niet voor introducés), plus € 2,50 per persoon voor het kopje koffie. Per ontvangst is er plaats voor 25 personen.

U kunt zich voor één van deze dagen opgeven via e-mail (couperusmuseum@wanadoo.nl) of telefonisch (070 - 364 06 53); of bij Marijke de Kroon (marijke.dekroon@planet.nl of 070 - 350 72 36). Mocht de door u gekozen datum volgeboekt zijn, dan wordt er in overleg een andere gekozen. Bij veel belangstelling kan eventueel een derde datum worden georganiseerd. 🐾

Entreeprijs

Het Louis Couperus Museum heeft besloten om de toegangsprijs te verhogen. Met ingang van 1 januari 2008 zal de entree € 3,- bedragen. 🐾

Niet vergeten

Blijft u ook Amice van het Louis Couperus Museum? Vergeet dan niet uw naam en adres door te geven aan de administratie van het museum! Dit kan persoonlijk, per telefoon, per mail of per brief.

Louis Couperus Museum, Javastraat 17,
2585 AB Den Haag. Tel. en fax.: 070 - 364 06 53,
e-mail: couperusmuseum@wanadoo.nl
U kunt ook een inschrijfformulier aanvragen.

Dank voor uw sympathie!

Juuf van Ballegoijen de Jong overleden

Juuf van Ballegoijen de Jong, die 28 september van dit jaar op 58-jarige leeftijd overleed, was een hoogst markante persoonlijkheid, wiens aandeel in de beginfase van het Louis Couperus Museum van onschatbare waarde is geweest.

Door José Buschman

Door zijn afkomst, interesse en verschijning leek Juuf zo weggelopen uit de wereld van Couperus; zijn esprit en timbre vulden elke kamer die hij betrad. Van zijn aantreden, in 1995, als conservator van het Louis Couperus Museum in oprichting herinner ik mij nog goed de zwier en humor waarmee Juuf al op de eerste stichtingsvergadering een lijst met onconventionele plannen op tafel legde. Hij had welomschreven, soms op papier uitgetekende ideeën over de inrichting van het (toen nog uitgekleden) pand aan de Javastraat 17 en over de aanpak van de publiciteit. Als voormalig journalist van de *Haagsche Courant* en medewerker van het Letterkundig Museum was Juuf door alle wateren gewassen (soms letterlijk, toen hij in het oude LM tijdens een wolkbreuk de manuscripten van Couperus in veiligheid had gebracht).

Veel van zijn ideeën zouden het niet halen (enquête naar de naamsbekendheid van Couperus, filmmarathon, postzegel, etalagebak, roze geraniumknopje als museumkaartje), maar de plannen die wél gerealiseerd zijn, bepalen tot op de dag van vandaag de unieke sfeer in het Louis Couperus Museum. Het was Juuf die ons ervan wist te overtuigen dat een wassen beeld van Couperus de aandacht van de bezoekers ('toeristen willen ermee op de kiek!') en de pers zou trekken, en hij kreeg gelijk. Hij regelde het maatkostuum van Meddens en schrok er niet voor terug zijn zegelring te laten doorzagen om de wassen hand een Couperiaans aanzien te geven. Een ander spectaculair ontwerp betrof een serie reuzeboeken op wiertjes, bedoeld als reclameobject in het museum en in de stad. Opeengeklapt kwam er een vitrine te voorschijn, dichtgeklapt konden er boeken in opgeborgen worden. Jammer genoeg werd hiervan alleen *De boeken der kleine zielen* (zie foto) daadwerkelijk uitgevoerd. Bij gebrek aan muurruimte voor tekstborden ontwierp Juuf ook de inmiddels niet meer uit het museum weg te denken leesmolen met zijn fraaie sokkel. Hij kwam op het idee vitrines te maken bovenop negentiende-eeuwse doorgezaagde tafels ('alsjeblieft geen eng-moderne dingen!') en bepaalde mede de keuze van gordijnen, handgeknipte behangranden en houtteint van de deuren, daarin bijgestaan door zijn even sympathieke als vindingrijke levenspartners Toon Arxhoek en Frank Noija. Het heeft een interieur opgeleverd waarin Couperus zich wonderwel thuis zou hebben gevoeld.

Met zijn publicaties *Hofjes in de Hofstad* (1975), *Man en paard: het ruiterslike leven van Charles Pahud de Mortanges 1896-1971* (1983) en *Buurtschap: een kroniek van zes eeuwen Voorhout- en Dennewegbuurt* (1983) had Juuf van Ballegoijen de Jong al laten zien hoe goed hij kon schrijven. Die vaardige pen zette hij ook in voor de tekst bij de openingstentoonstelling van het Louis Couperus Museum, *Driemaal Oostwaarts*, uit 1996.

Aan Juufs succesvolle en veelbelovende conservatorschap kwam abrupt een einde toen kort na de opening van het museum een terugkeer van de ernstige ziekte die eerder

bedwongen had geleken bij hem werd vastgesteld. Juuf legde zijn taak noodgedwongen neer, herstelde mede dankzij een enorme strijdlust en de niet-aflatende steun van Toon en Frank, en koos voor een leven in een weldadige luwte: reizen naar zonnige streken, recensies schrijven, huizen inrichten. Zijn toewijding aan de schoonheid is altijd ongebroken gebleven.

Vaak zag ik zijn elegante gestalte opduiken bij veilingen en in rommelzaken, waar we allebei op zoek waren naar net dat ene schilderijtje. Altijd kwam het gesprek dan op Couperus en de plannen die Juuf had. Nu de ziekte hem voorgoed geveld heeft, resten mij de dierbare persoonlijke herinneringen en de overtuiging dat de Couperus-wereld heel veel aan Juuf van Ballegoijen de Jong te danken heeft. 🐾

*Juuf van Ballegoijen
de Jong in het Louis
Couperus Museum,
1996*

Van en over Couperus en anderen

Perpetua

Het is misschien overdreven om het als onze tegenhanger van de vermaarde Franse Pléiade te kenmerken, maar lezend Nederland mag zich verheugen op wat in ieder geval de grootste en mooiste boekenserie van ons land moet worden: de Perpetua-reeks van uitgeverij Athenaeum-Polak & Van Genneep. Elke maand verschijnt een nieuw deel in een luxeuze, gebonden editie. De reeks klassieken uit de wereldliteratuur, die uiteindelijk honderd delen zal tellen, is door een deskundige jury samengesteld en voorzien van een uitgebreid nawoord. Indien nodig wordt de klassieker opnieuw vertaald. Als eerste verscheen in oktober *Don Quichot, De vernuftige edelman van La Mancha* van Miguel de Cervantes Saavedra, in de overigens al bestaande

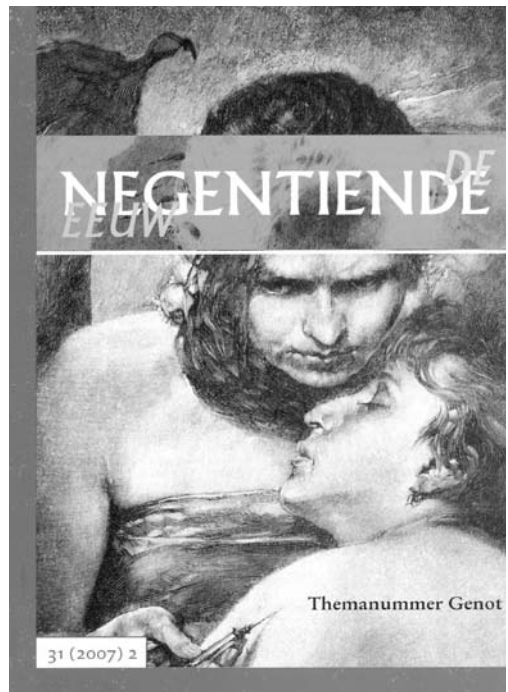
maar uitstekende vertaling van Barber van de Pol. Hoewel op de reeds vrijgegeven lijst vooral buitenlandse klassiekers prijken, zijn er ook een paar Nederlandstalige boeken opgenomen in het pantheon: *Nooit meer slapen* van Willem Frederik Hermans, *Max Havelaar* van Multatuli, *Bezette stad en Nagelaten gedichten* van Paul van Oostaijen en *Van oude mensen, de dingen, die voorbij gaan...* van Louis Couperus. Wanneer het laatstgenoemde deel verschijnt, is nog niet bekend.

Geheel in tegenspraak met het verfrissend exclusieve karakter ervan blijkt overigens ook bij dit initiatief de SBS-isering toegeslagen: de titels van de laatste twintig delen staan nog niet vast, maar kunnen uit een groslijst worden gekozen door... Jan Publiek. Als u ook uw stem wilt uitbrengen en kans wilt maken op de eerste vijftiengint titels uit de serie, surf dan naar blog.boekboek.nl/klassieken. 📖

Genot in de negentiende eeuw

In november van 2006 organiseerde de Werkgroep De Negentiende Eeuw een symposium met als thema 'genot'. De centrale vraag op de bijeenkomst was waarvan de negentiende-eeuwers heimelijk en openlijk genoten en hoe in de media, de literatuur en de kunsten de genotzuchtige kanten van het bestaan aan de orde kwamen. De lezingen werden tot artikel bewerkt en gebundeld in een themanummer van *De Negentiende Eeuw* (jaargang 31, nr.2), het tijdschrift van de Werkgroep. In één van de bijdragen vergelijkt Jaap Grave *Extaze* van Louis Couperus met *Het recht van de sterkste* van Cyriel Buysse. De twee romans (uit respectievelijk 1892 en 1893) vertellen in bepaald opzicht hetzelfde verhaal; dezelfde thematiek die Couperus in de verfijnde wereld van de Haagse bourgeoisie plaatst, behandelt Buysse tegen de achtergrond van de ruwe wereld van het proletariaat. Centraal in zijn essay staat de betekenis die

Omslag van het tijdschrift De negentiende eeuw

verschillende soorten genot (geestelijk, zinnelijk en esthetisch) voor de personages heeft. Uit zijn analyse concludeert Grave dat zowel Couperus als Buysse genot aan morele en burgerlijke regels koppelt. 'Daarmee volgen de auteurs opvattingen die in de geschiedenis van het begrip overheersen: genot wordt vaak alleen positief gewaardeerd als het een positieve invloed op de morele houding van mensen heeft,' aldus Grave. 🐾

De macht van de Tijd

Everything You Always Wanted to Know about Van oude mensen... but Were Afraid to Ask.' Zo zou je het lange artikel van H.T.M. van Vliet in het *Jaarboek van het Nederlands Genootschap van Bibliofielen* (XIV, 2006) aardig kunnen typeren. Weinig aspecten van Couperus' meesterwerk blijven onbelicht; de tussenkopjes in het essay (aanleiding, financiën, ontstaan, productie, receptie, analyse, structuur, kern, varianten) geven al aan dat Van Vliet de roman en alles wat daarmee samenhangt binnenstebuiten heeft gekeerd.

Verhelderend, niet in de laatste plaats voor een juiste analyse van de roman, is de inmiddels voor Van Vliet beproefde methode van vergelijking van het kladhandschrift met de uiteindelijk gepubliceerde versie. Dat deed hij al eerder in het artikel 'In eens week het open', dat hij in 2000 in *De Pa-relduiker* publiceerde. Tezamen vormen deze essays in feite een fors extra hoofdstuk bij Van Vliets in 1996 verschenen *Eenheid in verscheidenheid*. 🐾

Verledene opulentie

Ah, de romantiek van vergane glorie! Al in de jaren zeventig lezen we Louis Couperus' novelle *Aan de weg der vreugde* (...). Meteen wilden we erheen: naar Bagni di Lucca! Maar er kwam, zoals het gaat met die dingen niets van. Soms reden wij er op slechts veertig kilometer voorbij, met spoed op weg naar nog verder

zuidwaarts gelegen bestemmingen, en eenmaal was ik zelfs met de racefiets in het Lucca, een prachtige stad, vooral voor tieners en na zevenen als de stoeften dagjesmensen verdwenen zijn en je voetstappen weerklinken tegen de oude muren van de wonderlijk goed bewaard gebleven vestingstad. En nu, dertig jaar later, zijn we toch nog op weg naar Bagni di Lucca. We willen er niet zomaar aankomen, per trein of bus, maar het te voet benaderen.'

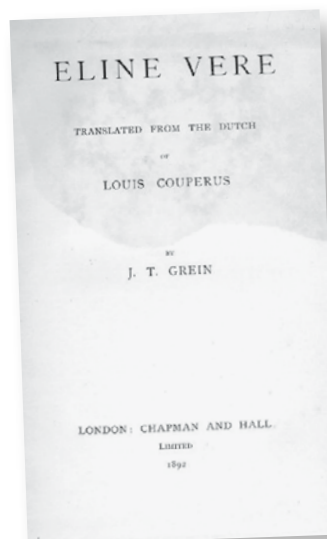
John Jansen van Galen trad in de voetsporen van Couperus en bezocht voor *Het Parool* (2007, 8 september) het Toscaanse dorp, waar 'een adem van vroegere vorstelijkheid, van verledene opulentie dreef tussen de groene schaduwen'. Na urenlang dwalen moest de wandelaar om daar te geraken uiteindelijk toch een lift accepteren van landgenoten. Hij vraagt zich vervolgens af hoe lang zulke schilderachtige plaatsen nog zullen bestaan: 'Er wonen doorgaans alleen een paar bejaarde mensen en er staan gerenoveerde tweede huizen van rijke Engelsen.' 🐾

Eline zonder context

De laatste aflevering van het tweemaandelijkse kunsttijdschrift *Vlaanderen* (jaargang 56, nr. 316) is geheel gewijd aan de Nederlandse literatuur in het buitenland. Vertaler Paul Vincent vraagt zich in zijn bijdrage af hoe het komt dat de Engelse versie

van *Eline Vere* vrijwel meteen van het literaire toneel is verdwenen, nooit herdrukt is en in geen enkel opzicht mee heeft geprofiteerd van de aanhoudende Couperus-golf in Engeland en Amerika.

De verklaring hiervoor zoekt Vincent in eerste instantie in wat hij noemt de 'afvlakkende manier van vertalen' en geeft in zijn essay hiervan enkele treffende voorbeelden. Vertaler Jack T. Grein, zo concludeert Vincent, mag dan wel het grootste deel van

Titelpagina van *Eline Vere* in de vertaling van Jack T. Grein (1892)

zijn leven in Engeland hebben doorgebracht, 'maar trefzeker was zijn toets in zijn "tweede moedertaal" niet'.

Als tweede mogelijke, en waarschijnlijk belangrijkste reden noemt Vincent de vele weglatingen in de Engelse versie. Hij heeft berekend dat de vertaler maar liefst een kwart van de brontekst heeft weggelaten. Die omissies betreffen vooral de 'randfiguren' uit de omgeving van Eline, zodat

haar ontwikkeling volledig uit de maatschappelijke context wordt gehaald.

Maar Vincent eindigt met goed nieuws: hij bevestigt een gerucht dat al in *Arabesken* nr.26 werd opgetekend: *Eline Vere* wordt opnieuw in het Engels vertaald! Volgens de website van het Nederlands literair productie- en vertalingenfonds verschijnt de nieuwe vertaling van Ina Rilke in oktober 2008 bij de New Yorkse uitgever Archipelago. ♣

Detail van de omslag van de eerste druk van *Metamorfoze*.
Bandontwerp: Jan Toorop

Zoektocht naar identiteit

In februari 2007 werd aan de Universiteit van Amsterdam een symposium gehouden met als thema 'Cross over. Een stand van zaken van de letterkundige neerlandistiek'. De bijdragen van de verschillende sprekers zijn nu integraal te lezen op www.neerlandistiek.nl.

In de bijdrage van Jan Oosterholt, 'Over het onderzoek naar leven en werk van Louis Couperus', brengt hij ons de kritiek van Maarten Klein op Bastets biografische interpretatie van Couperus' werk in herinnering. Klein stoorde zich aan Bastets weinig scrupuleuze methode om Couperus' persoon (en dan vooral zijn homoseksualiteit) uit zijn werk af te leiden. Met andere woorden: dat Couperus over homoseksualiteit *schreef*, wil helemaal nog niet zeggen dat hij zelf homo was. Maar, zo stelt Oosterholt, hoezeer zij ook twee verschillende werelden – een structuralistische en cultuurhis-

torische versus een biografische aanpak – lijken te vertegenwoordigen, waar het gaat om homoseksualiteit huldigen zij beiden een ouderwetse, essentialistische visie. Oosterholt vindt het de hoogste tijd dat het al dan niet door Foucault geïnspireerde, op genderconcepten gerichte onderzoek eindelijk eens doordringt in de neerlandistiek. De tekst wordt hierbij niet langer als een afspiegeling van maatschappelijke ontwikkelingen en discussies gezien, maar veeleer als een knooppunt van uiteenlopende discourses.

Voor *Metamorfoze* leent zich uitstekend voor een genderanalyse, vindt Oosterholt: 'Couperus' semi-autobiografie laat zich lezen als een zoektocht naar een identiteit, die het de protagonist Hugo Aylva mogelijk moet maken zich te bevrijden van de druk die de buitenwereld op hem uitoefent.' Of het huwelijk van Hugo en Mathilde nu wel of niet wordt geconsumeerd, doet er weinig toe: 'Van belang is veeleer dat in Couperus' roman traditionele en minder traditionele ideologische standpunten elkaar afwisselen: is het beeld van de vrouw in Couperus' werk eerder stereotiep te noemen, met Hugo Aylva heeft

de schrijver een personage gecreëerd dat zich aan gangbare gendercategorieën lijkt te onttrekken. Juist de spanning tussen het oude en het nieuwe en vooral ook de wijze waarop Couperus die spanning onder woorden heeft gebracht, maakt zijn werk tot een boeiend object voor onderzoek.' 🐣

Van oude mensen... als gratis luisterboek

Bij LibriVox is *Van oude mensen, de dingen, die voorbij gaan...* te downloaden als luisterboek (librivox.org/van-oude-menschen). LibriVox is een vrijwilligersorganisatie die boeken waarop geen auteursrechten meer gelden als gratis audiobestand uitgeeft. Op de website zijn al tientallen romans in allerlei talen als luisterboek beschikbaar, maar deze roman van Couperus is pas de tweede in het Nederlands. De eerste was *Majoor Frans* van A.L.G. Bosboom-Toussaint. *Van oude mensen...* is ingesproken door Carola Janssen. Eerder nam zij voor LibriVox al twee verhalen van Couperus op: 'De dochter van Blauwbaard' en 'Van het altijd verliefde godinnetje'. Andere vrijwilligers werken op dit moment aan *Max Havelaar* van Multatuli en *Onder Moeders Vleugels* van L.M. Alcott. *Van oude mensen...* is te downloaden als zip-bestand, als losse mp3-bestanden en in ogg-formaat. De totale opnameduur bedraagt acht uur en achttien minuten. 🐣

Woordenboek der Nederlandsche Taal online

Met zo'n 450.000 trefwoorden en 1.700.000 citaten is het het grootste woordenboek ter wereld: het *Woordenboek der Nederlandsche Taal*, kortweg WNT. Het naslagwerk omvat de betekenis en geschiedenis van honderdduizenden bekende en onbekende woorden, jonge woorden en zeer oude woorden, kortom: het geschreven Nederlands van bijna vijf eeuwen (1500-1976). Beginnend met Matthias de Vries halverwege de negentiende eeuw, hebben vijf generaties van redacteurs bijna anderhalve eeuw aan het WNT gewerkt, tot het in 1998 werd voltooid. Sinds kort is het WNT volledig en – na registratie – gratis op internet te raadplegen. Een eenvoudige

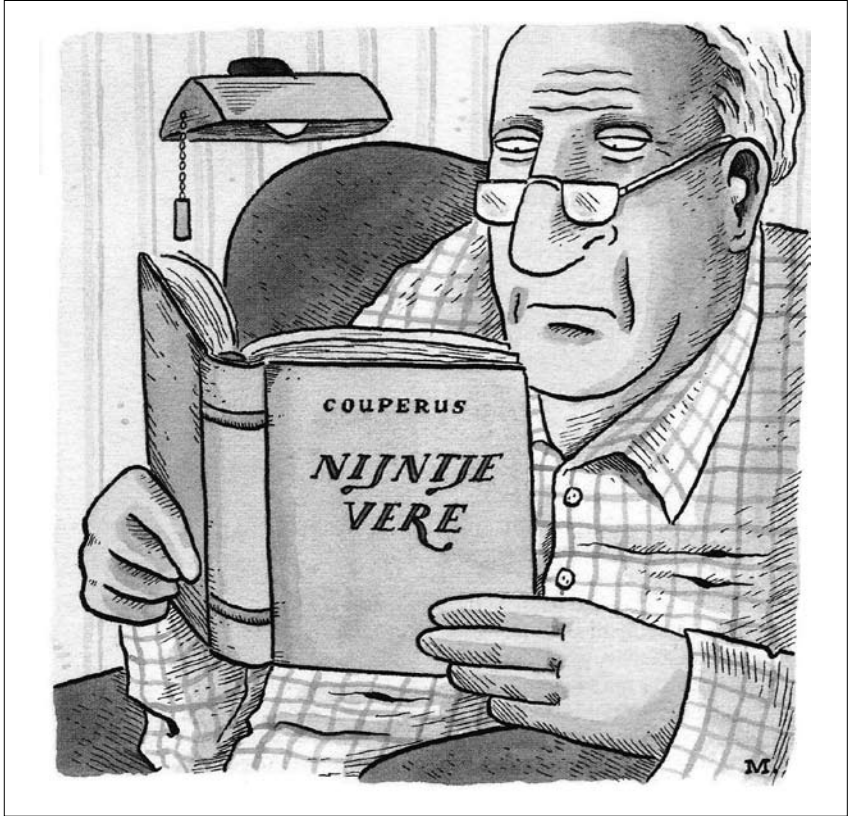
zoekactie toont aan dat er voor de uitleg van gebruik en betekenis van veel woorden rijklijk uit het werk van Louis Couperus is geput: de auteur is maar liefst met 3678 citaten vertegenwoordigd! Het WNT is te vinden op www.wnt.inl.nl. 🐣

Verhaal en lezer

Zowel voor de neerlandistiek in het algemeen als voor de Couperus-studie in het bijzonder was de publicatie in 1960 van *Verhaal en lezer. Een onderzoek naar enige structuuraspecten van 'Van oude mensen, de dingen die voorbij gaan' van Louis Couperus* door W. Blok van niet te onderschatten betekenis. Voor het eerst werd een roman van Couperus grondig en op een wetenschappelijke wijze geanalyseerd. De dissertatie werd enkele malen herdrukt, maar was sinds vele jaren alleen nog antiquarisch te verkrijgen. *Verhaal en lezer* is nu opgenomen in de Digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren en derhalve weer voor iedereen toegankelijk: www.dbnl.org/tekst/blok-006verh01_01. 🐣

Illustratie:
Mathias Giessen.
Overgenomen uit
Onze Taal nr.10,
2007.

Van oude lullen

Afgelopen zomer werd bekend dat de auteurs Marjan Berk en Yvonne Kroonenberg zijn aangezocht om hun boeken om te werken tot versies die ook door laaggeletterden begrepen kunnen werken. Wellicht een gat in de markt?

Wim de Bie stelt op zijn Bieslog (bieslog.vpro.nl) voor om ook het werk van grote dode schrijvers te hertalen, onder het motto: ook hooggeletterden zijn vaak zwakke lezers. De Bie vroeg zich af hoe het begin van *Van oude mensen, de dingen, die voorbij gaan...* zou kunnen worden bewerkt. Hij deed de volgende poging:

Oude lullen moeten weg

Een man die Stein heette had een lage stem. In het halletje van zijn huis riep hij de hond die Jack heette:

- Kom Jack, ga je mee met de baas? Kom!
De hond was boven. Hij begon meteen te blaffen. En hij rende de trap af.
De vrouw van Stein heette Otilie. Zij zat in de huiskamer te lezen.
Zij werd kwaad op Stein omdat hij zo hard om de hond riep.
- O, die lage rotstem! zei ze boos.
Charles Pauws was de zoon van Otilie. Hij keek naar zijn moeder en glimlachte. Na het eten dronk hij met zijn moeder een kopje koffie voordat hij naar zijn vriendin Elly zou gaan. Vader was met de hond uitgegaan en het werd stil in huis. Charles Pauws keek naar zijn schoenen. Hij vond dat ze goed zaten.
- Waar is Stein naar toe, Lot? vroeg de moeder. Ze klonk ongerust.
- Vader is gaan wandelen met hond Jack, zei Charles Pauws zachtjes. Charles Pauws is een moeilijke naam. Daarom werd hij thuis ook wel Lot genoemd.

- Nee, hij is naar zijn vriendin toe! zei moeder Otilie boos. Lot (Charles Pauws dus) greep even met een hand naar zijn hoofd. Moe werd je ervan.
- Hè moeder, zei hij. Rustig nou. Ik ga straks naar mijn vriendin Elly. Ik zit nu even met u gezellig een kopje koffie te drinken. Mijn vader is toch je man? Je moet niet zo'n ruzie met hem schoppen. Daar word je vroeg oud van. ☺

Digitale archief De Gelderlander

Steeds meer kranten en tijdschriften stellen hun archief via internet al dan niet gratis beschikbaar. Is er sowieso bijna niets aangener dan al klikkend door oude jaargangen te struinen, ook voor het Couperus-onderzoek zijn deze archieven een *mer à boire*. Aangezien alles door middel van trefwoorden gemakkelijk te ontsluiten is, kunnen er aardige ontdekkingen worden gedaan. In de archieven van *De Gelderlander*, die sinds enkele maanden gratis via internet toegankelijk zijn, troffen we enkele opmerkelijke kleinodiën aan.

Bijzonder aardig is het bericht van de blijkbaar in die tijd verplichte openbare aanbesteding van Couperus' huis in De Steeg, dat ons en passant enig inzicht verschaft in de kosten die in zijn stulpje zijn gaan zitten:

Bij de aanbesteding van een landhuis aan den Rijksweg te De Steeg, voor rekening van den heer Louis Couperus, gehouden door den architect M.J. Hols Hzn., Velp werd ingeschreven voor Bouwwerk: hoogste inschrijver Gebr. Menthen, Rheden, *f* 15350; laagste inschrijver B.J. Kolkman, Dieren, *f* 11209, 50.
Glas, en Verf- en Behangwerk: hoogste inschrijver A.Jansen, Rheden, *f* 1215; laagste inschrijver H. Bremen, Rha bij Dieren, *f* 815.
De gunning werd in beraad gehouden.
(Uit *De Gelderlander* 1922, 20 december)

Het is bekend dat Couperus vaak het mikpunt van spot was. Hier maakt een ene G. Teis zich al rijmend (in dialect!) vrolijk over Couperus' kennelijke onwetenschap aangaande agrarische aangelegenheden:

In 'De Veenbode' komt het volgende voor:
'n Vraoge.

'De koeiebeesten lagen of graasden of wachtten de melkster. En allen, ik geloof allen, hadden een kalfje naast zich.'

Louis Couperus, 'over Groningen en mijzelf' in 'Het Vaderland' van 5 juni

Zo'n dichter toch waar haolt he 't hear?

Dícht aal wat is en.... nog wat meer.

Aín vraoge is vast nait te bretaol.

- Nee, vraogen is vrij hait 't hier op Knaol -

Zo'n neimelk kou mit 't kaalf aan d'kaant,

(Ain zeldzaam ding bie ons in 't laand!)

Die wacht op melkster, lees ik daor;

Wat déi daor mot is mie nait klaor:

Zegt 't kaalf of trekt de maaid aan 't jaor:

Of zoog de schriever.... op doeme waor?

(Uit *De Gelderlander* 1915, 24 juni, p.6)

En wat dacht u van Couperus in de hoedanigheid van oranjeloper?:

Naar 'De Sport' verneemt, heeft de N.V.B. tal van kunstenaars uitgenoodigd den wedstrijd Nederland

- Denemarken bij te wonen. Een invitatie is o.a.

gezonden aan: Toorop, Willy Sluiter, Berlage, de

Bazel, Couperus, v. Eeden, Jeanne Kloos, Top

Naeff en Ina Boudier-Bakker.

(Uit *De Gelderlander* 1920, 2 april, p.2)

Het is helaas niet bekend of de auteur (of enig ander van zijn collega's) op die uitnodiging is ingegaan.

Maarten Klein schreef in zijn boekje *Couperus in Nijmegen* over twee voordrachten die de auteur in deze stad hield. Volgens de *Provinciale Geldersche en Nijmeegsche Courant* waaruit Klein uitgebreid citeert, was het optreden van Couperus een groot succes. Daar zal het volgende bericht uit het concurrerende *De Gelderlander*, toen nog van streng katholieke signatuur, in ieder geval weinig toe hebben bijgedragen:

Blijkens achterstaande advertentie heeft de heer Louis Couperus, op verzoek van den heer Meyer, boekhandelaar in de Van-Broeckhuysenstraat,

zich bereid verklaard hier te Nijmegen een lezing te houden. Dit zal echter afhangen van de voldoende belangstelling; daarom wordt het publiek verzocht ten spoedigste kaarten aan te vragen.

Wij weten niet of we dat aanvragen van kaarten mogen aanmoedigen. Daartoe zouden we eerst moeten weten wát Couperus denkt voor te lezen; want, met alle waardeering voor zijn onmiskenbaar talent, kunnen we lang niet alles wat hij geschreven heeft, aanbevelenswaardig achten. Integendeel, daar is veel ziekelijk-sensueels en zelfs geraffineerd pervers bij. Om gesterkt te worden in de gezonde christelijke beginselen, waaruit alleen krachtige, edele kunst kon opbloeien, hoeft men naar dezen paginist,

dezen Nederlandschen Gabriele d'Annunzio niet te gaan luisteren.
(Uit De Gelderlander 1916, 9 februari, p.2)

Verwijzingen naar deze en andere artikelen uit het archief van De Gelderlander met betrekking tot Couperus zijn inmiddels opgenomen in de Database secundaire literatuur Louis Couperus, te vinden op louiscouperus.nl.

Viaak voor het ter perse gaan van dit nummer werd bekend dat ook de Leeuwarder Courant, het oudste Nederlandstalige dagblad dat nog onder de oprichtingsnaam verschijnt, inmiddels alle oude jaargangen via internet beschikbaar heeft gesteld. Daarover wellicht de volgende keer meer. ☘

Korte Arabesken

Vijftien jaar Louis Couperus Genootschap

Volgend jaar bestaat het Louis Couperus Genootschap vijftien jaar. Uiteraard zullen we dit derde lustrum op passende wijze vieren. De locatie – die stijlvol zal zijn – en het programma – dat interessant en gevarieerd belooft te worden – houden we nog even geheim, maar wij verzoeken u om zondag 16 maart 2008, van 10.00 uur tot ongeveer 16.00 uur alvast, vrij te houden. Via de post stellen wij u ruim van tevoren van alle details op de hoogte. 🐾

Schuhmacher verkoopt Couperus-collectie

Op 25 oktober, tijdens de 28ste Amsterdam Antiquarian Book, Map & Print Fair in de Passenger Terminal Amsterdam (PTA), bood antiquariaat Schuhmacher een grote, bijzondere Couperus-collectie te koop aan. Ook verscheen er een catalogus met een wetenschappelijke beschrijving van de collectie. Deze verzameling van bijzondere edities, waaronder een nooit eerder vertoonde eerste uitgave van *Psyche* (1898), werd in haar geheel aangeboden; losse exemplaren werden niet verkocht.

Wilma Schuhmacher, eigenares van het antiquariaat, liet weten hiermee in de geest van haar broer en zakenpartner Max te handelen. Hij overleed op 8 juni van dit jaar. Op het moment van schrijven is niet bekend of zich een koper heeft gemeld.

Op de website van het Louis Couperus Genootschap kunt u de catalogus en een persoonlijke toelichting van Wilma Schuhmacher op de collectie downloaden (louis-couperus.nl/Catalogus_Schuhmacher.pdf en louis-couperus.nl/Toelichting_catalogus_Schuhmacher.pdf). 🐾

Mevrouw Couperus

De verschijning van de roman *Mevrouw Couperus* van Sophie Zijlstra, over een moeilijke periode uit het leven van Elisabeth Couperus-Baud, is niet

bepaald geruisloos verlopen. Natuurlijk besteedden wij er uitgebreid aandacht aan (zie het vraaggesprek met de auteur in *Arabesken* nr.29), maar ook in de landelijke pers werd er enige ruchtbaarheid gegeven aan dit opmerkelijke debuut.

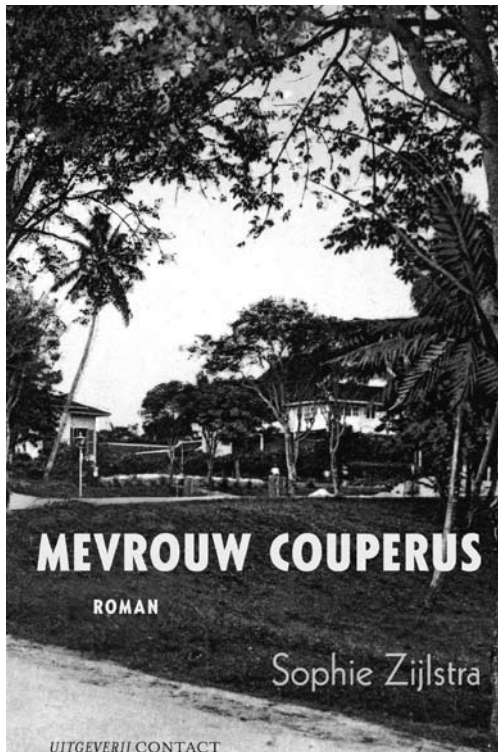
Degene die het hardst in zijn handen klapte, was Arjan Peters in *de Volkskrant* (31 augustus): 'Sophie Zijlstra is beheerst te werk gegaan, zonder te vallen voor de verleiding om met een snuf vulgaire psychologie en een scheut hip taalgebruik een snotterige vrouwengeschiedenis te bouwen. (...) Het drama komt langzaam maar zeker naar boven, wordt hier eens aangetipt, daar omslachtig benaderd, voortdurend uitgesteld maar ten slotte in een therapeutische sessie als in een broeierige roes onthuld: op die manier is *Mevrouw Couperus* een echt Couperus-verhaal geworden, met zinnen die soms vervat lijken in zijn zangerige ritme vol stuwende herhalingen (...).'

Ook van Matthijs Smits krijgt Zijlstra vooral lof toegezwaaid. In het *Het Financieele Dagblad* (22 september) roemt hij vooral de spanningsboog in de roman, die voor 'een Couperiaanse dreiging' zorgt. Er zij ook complimenten voor haar dialogen, maar (...) '[h]et beschrijven van een omgeving, de dokterskamer, het ziekenhuis in Japan zoveel jaren later, is niet haar sterkste kant; hier irriteren de herhalingen'.

Kees 't Hart, wiens recensie in *De Groene Amsterdammer* (5 oktober) danig wordt ontsierd door de consequent foutieve spelling van de naam van de hoofdpersoon (Elisabeth Baudt), heeft zo zijn bedenkingen: 'Zijlstra is niet op haar sterkst wanneer ze zijn [= Couperus', red.] seksuele geaardheid probeert te beschrijven. Ze valt dan terug op begrippen en beschrijvingen die we al eeuwen kennen uit probleemboeken.' Volgens 't Hart vervalt ze dan in 'homokitsch' en 'damesromantaal'. Toch eindigt hij zijn recensie in majeur: 'Daar staat heel wat prima schrijfwerk tegenover, met als hoogtepunt een schitterende scène, de kernscène van het boek, over een paard dat zijn ruiters heeft afgeworpen. Sophie Zijlstra schreef een geslaagd boek en ze gaat er nog een heel stel meer schrijven.'

Louter boe-geroep kwam van Elisabeth Etty (NRC,

28 september), die zich stoort aan de naïviteit van de hoofdpersoon: 'Het is een origineel idee om de sessies van Couperus' echtgenote bij zenuwarts Bende als uitgangspunt te nemen voor een roman over een episode uit het leven van Elisabeth Baud, maar overtuigend is het hier geschetste personage niet. Algemeen wordt aangenomen dat Betty, toen ze in 1891 met haar vier jaar oudere neef Louis trouwde, op de hoogte was van diens homoseksualiteit. Iedereen wist er immers van. (...) Maar in Zijlstra's roman weet Elisabeth zelfs niet dat homoseksualiteit bestaat, wat nauwelijks geloofwaardig is voor iemand die 25 jaar oud, kort na haar huwelijk met Couperus, Oscar Wilde's *The Picture of Dorian Gray* in het Nederlands vertaalde.' Ook ergert Etty zich aan het anachronistische taalgebruik in de roman: 'Dat "zeg maar" verwacht je bij BNN-presentatrices, een deftige dame hoor je het een eeuw geleden niet uit haar mond krijgen. En om de haverklap een flink "verdomme" is al helemaal misplaatst in gezelschap waar een woord als "affreus" al gezouten was.'

Drie (overwegend) positieve reacties tegenover één negatieve. Zijlstra heeft haar vuurdoop als literair auteur glansrijk doorstaan. 🍷

Het Couperus-huis: van droom naar daad

Vanaf het moment dat bekend werd dat de Egyptische ambassade haar onderkomen in de Surinamestraat in Den Haag van de hand deed, stond er enige opwinding in literair Nederland. Het was namelijk niet zomaar een fraai, deftig pand in één van de mooiste straten van de residentie dat te koop werd aangeboden; tussen deze vier muren zag *Eline Vere* ooit het licht!

Niet alleen Couperus-bewonderaars, maar iedereen met een hart voor Nederlandse cultuurgeschiedenis was zich ervan bewust dat een unieke kans zich voordeed: het behoud van het woonhuis van Couperus als literair erfgoed, een tastbaar monument ter ondersteuning van het historische en culturele geheugen van ons land. In het buitenland de normaalste zaak van de wereld, in Nederland nog steeds een zeldzaamheid. Het grootste struikelblok, zoals altijd, is en blijft geld. De Egyptische staat vraagt bijna drie miljoen euro voor het pand. De gemeente Den Haag liet al snel weten niet van zins te zijn met financiële steun over de brug te komen. Daarmee leek al snel alles bij een mooie droom te blijven.

Het was de bekende econoom Arnold Heertje die zich daar niet bij wenste neer te leggen en uiteindelijk de eerste stap zette van droom naar daad: in juni van dit jaar besloot hij tot de oprichting van een actiecomité tot behoud van het Couperus-huis. Inzet was om hoe dan ook het pand als literair erfgoed te behouden. Een praktische bestemming voor het huis werd al snel gevonden: het Louis Couperus Museum zou maar wat graag het onderkomen in de Javastraat verruilen voor de statige, ruime kamers op de begane grond van Surinamestraat nummer 20.

Heertje wist al snel een aantal klinkende namen aan zich te binden (zie kader). Hij vroeg neerlandica Ankie van der Bol om als voorzitter op te treden. Van meet af aan trok het comité de aandacht van verschillende media: een item in het NOS

Interieur van het Couperus-huis. Foto: Peter Hoffman

Journal, verscheidene radioreportages, interviews en artikelen in dag- en weekbladen; blijkbaar leeft de kwestie onder een veel grotere groep dan een select clubje Couperianen.

Aangezien de gemeente Den Haag de hand nog altijd stevig op de knip houdt, moet het comité op zoek naar alternatieven om het benodigde bedrag bij elkaar te krijgen. Zo ontstond het idee voor een bredere invulling van de oorspronkelijke plannen, bijvoorbeeld samenwerking met instellingen als het Letterkundig Museum, Museum Meermanno, het Gemeentemuseum en het Haags Historisch Museum. Het Couperus-huis zou dan kunnen worden omgetoverd tot een instituut dat is gewijd aan de cultuur van het fin de siècle in de breedste zin van het woord. Ook wordt er aan gedacht om het Indisch-culturele aspect, dat zo onlosmakelijk met Couperus verbonden is, een plek te geven. Van der Bol zou het liefst zien dat het Indisch Wetenschappelijk Instituut (IWI), dat lange tijd gevestigd was in het vroegere woonhuis van Tjali Robinson aan de Mauritslaan, in Den Haag blijft en onderdak vindt in de Surinamestraat. Voordeel van deze opzet is dat het pand als geheel kan worden bewaard en gebruikt voor tentoonstellingen, lezingen, voorstellingen en andere activiteiten. Een ander alternatief is om slechts een gedeelte van het huis te verwerven. Het is dan zaak

een vastgoedontwikkelaar te vinden die het pand aankoopt, restaureert en vervolgens de begane grond doorverkoopt aan een nog op te richten Stichting Couperus-huis Surinamestraat, die dat gedeelte van het huis vervolgens als tentoonstellingsruimte aan het Louis Couperus Museum aanbiedt. De twee bovenste verdiepingen worden dan verbouwd tot appartementen en als zodanig verkocht aan particulieren. Er zijn inmiddels gesprekken gaande met een bekende vastgoedontwikkelaar. Intussen is Ankie van der Bol druk bezig om het actiecomité om te vormen tot een stichting. Als stichting is het makkelijker om eventuele subsidiënten aan te spreken. De voorzitter blijft positief: 'Ik weet zeker dat als we met een goed onderbouwd plan komen, ook de gemeente Den Haag uiteindelijk niet afzijdig zal blijven.' En inderdaad: op het

Het actiecomité bestaat uit:
 Arnold Heertje (oprichter)
 Ankie van der Bol (voorzitter)
 Arnon Grunberg
 Helga Ruebsamen
 Hella Haasse
 Koos Andriessen
 Frédéric Bastet
 H.T.M. van Vliet
 Frits Bolkestein
 Jan Franssen
 Thom Hoffman
 Rijk van Marion
 Alexander Rinnooy Kan
 Paul Schnabel
 Mieke van der Weij
 Anton Korteweg
 Caroline de Westenholz
 Peter Hoffman

moment van schrijven lijkt er sprake te zijn van een kleine, voorzichtige toenadering van de gemeente. In het AD van 2 november laat Jetta Klijnsma, wethouder cultuur en financiën, weten serieus bereid te zijn om met de initiatiefnemers voor de inrichting van een Couperus-huis te gaan praten over de totstandkoming daarvan. Dat mogen we echter niet meteen begrijpen als een *financiële*

handreiking. 'Daar sta ik niet bij te popelen,' zegt Klijnsma in de krant.

Dat noopt tot optimisme. Immers: menig een van ons staat ook 'niet te popelen' om eindelijk eens dat tuinhokje te gaan schilderen, of weer naar de verjaardag van die vervelende tante te gaan. We doen het uiteindelijk meestal tóch – al is het maar uit plichtsbesef. En daar is helemaal niets mis mee. ♣

Colofon

- Arabesken** Tijdschrift van het Louis Couperus Genootschap
Vijftiende jaargang, nummer 30, november 2007
- Uitgever** Louis Couperus Genootschap
Postbus 11637
2502 AP Den Haag
Telefoon: 06 - 3034 9196
E-mail: redactie@louiscouperus.nl
Website: www.louiscouperus.nl
- Redactie** Rémon van Gemeren
Peter Hoffman (eindredactie)
Erik Schoonhoven
Menno Voskuil
- Vormgeving** Pim Oxener BNO, Boskoop
- Drukker** Macula, Boskoop
- Abonnementen** Donateurs van het Louis Couperus Genootschap ontvangen *Arabesken* gratis. Minimale donatie per jaar: € 18,15. Losse nummers zijn voor € 6,80 te bestellen door overmaking van het bedrag en vermelding van het gewenste nummer op giro 600367 van het Louis Couperus Genootschap te Den Haag.
- Artikelen** Bijdragen voor *Arabesken* gelieve als Word-document te sturen naar redactie@louiscouperus.nl. Richtlijnen voor auteurs worden op aanvraag toegezonden.

Tenzij uitdrukkelijk anders is vermeld berust de verantwoordelijkheid voor de inhoud van deze uitgave bij het bestuur van de Stichting Louis Couperus Genootschap. Hoewel de uitgave met de uiterste zorgvuldigheid wordt voorbereid, kan het evenwel voorkomen dat een rechthebbende van oordeel is, dat zijn of haar rechten zijn geschonden c.q. zijn of haar rechten zijn gepasseerd. Mocht zich zo'n geval voordoen, dan dient de rechthebbende zich bij voorkeur schriftelijk te melden bij het bestuur van het Genootschap met zijn of haar klacht.

Deze uitgave wordt mede mogelijk gemaakt door:

ISSN 1567-8067

Louis
Couperus
Genootschap